

Міністерство освіти і науки України
Департамент науки і освіти
Харківської обласної державної адміністрації
Комунальний заклад
«Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради

**Методичні настанови
до практичних занять із дисципліни
«Риторика»**

**Харків
2020**

УДК 808.5 (075.8)

Р 69

Укладач:

Романова І. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української лінгвістики, літератури та методики навчання Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради.

Рецензенти:

Демченко Н. – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри української лінгвістики, літератури та методики навчання Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради;

Купрікова Г. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри українознавства Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія».

Р 69 Методичні настанови до практичних занять із дисципліни «Риторика» / І. Романова. Харків : Константа, 2020. 86 с.

Видання містить завдання, спрямовані на практичне осягнення дисципліни «Риторика». Воно має такі розділи: «Історичний розвиток риторики», «Основні категорії риторики», «Культура спілкування та мовлення оратора», «Класифікації красномовства, ведення діалогу та суперечки».

Методичні настанови призначено для підготовки студентів-бакалаврів спеціальностей 035 Філологія, 034 Культурологія. Матеріали цього видання можуть стати в нагоді викладачам та студентам закладів вищої освіти гуманітарних спеціальностей.

Рекомендовано до друку науково-методичною радою Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради. Протокол № 1 від 09.09. 2020 року.

УДК 808.5 (075.8)

© ХГПА, 2020

© Романова І.

Зміст

Передмова.....	4
Модуль 1. Історичний розвиток риторики.	
<i>Практичне заняття 1.</i> Риторика як наука та навчальна дисципліна.....	5
<i>Практичне заняття 2.</i> Історичний розвиток риторики.....	8
Модуль 2. Основні категорії риторики.	
<i>Практичне заняття 3.</i> Загальні правила підготовки промови.....	13
<i>Практичне заняття 4.</i> Публічний виступ.....	21
<i>Практичне заняття 5.</i> Оратор.....	25
<i>Практичне заняття 6.</i> Аудиторія.....	29
<i>Практичне заняття 7.</i> Невербальні засоби спілкування оратора: міміка.....	32
<i>Практичне заняття 8.</i> Жестика та пантоміміка як невербальні канали інформації оратора.....	35
<i>Практичне заняття 9.</i> Просодика як ритміко-інтонаційне оформлення ораторського мовлення.....	39
Модуль 3. Культура спілкування та мовлення оратора.	
<i>Практичне заняття 10.</i> Спілкування як процес взаємодії учасників....	44
<i>Практичне заняття 11.</i> Культура мовлення сучасного оратора.....	48
Модуль 4. Класифікації красномовства, ведення діалогу та суперечки.	
<i>Практичне заняття 12.</i> Роди та жанри риторики.....	55
<i>Практичне заняття 13.</i> Культура ведення діалогу та суперечки.....	61
Післямова.....	65
Додаток А. Зміст програми навчальної дисципліни «Риторика».....	66
Додаток Б. Критерії оцінювання практичного заняття.....	70
Додаток В. Схема оцінювання ораторського виступу.....	71
Додаток Г. Тексти промов.....	73

Передмова

В умовах сьогодення особливого звучання набуває виховний компонент гуманітарної освіти, що полягає у становленні освіченого студента, розвиток якого відбувається під час навчального процесу. Так, опанування дисципліни «Риторика» сприяє вихованню всебічно розвиненої грамотної особистості, формуванню комунікативної компетенції оратора.

Змістом настанов із дисципліни «Риторика» передбачено ознайомлення студентської молоді з різними промовами – від часів античності до наших днів, набуття навичок укладання власних текстів, виголошення та вміння критичного аналізу змісту орацій, засвоєння категоріального апарату кожної із запропонованих тем.

Під час виконання завдань настанов студенти здатні навчитися обґрунтовувати свою позицію, нестандартно мислити, плекати в собі творчу особистість, яка здатна переконувати інших за допомогою живого слова.

Видання містить такі тематичні блоки:

- історичний розвиток риторики;
- основні категорії риторики;
- культура спілкування та мовлення оратора;
- класифікації красномовства, ведення діалогу та суперечки.

Кожне практичне заняття відзначається такою структурою:

- методичні зауваги;
- мета;
- тематика індивідуальних навчально-дослідних завдань;
- запитання для самоконтролю;
- завдання;
- список рекомендованих джерел, серед яких – сучасні науково-практичні праці, опрацювання яких допоможе глибше усвідомити те чи інше питання.

Крім цього, наприкінці настанов вміщено додатки, що містять зміст програми навчальної дисципліни «Риторика», критерії оцінювання практичного заняття, схему оцінювання ораторського виступу, тексти промов.

Практичне заняття 1

Риторика як наука та навчальна дисципліна

Методичні зауваги

Вступне практичне заняття покликане зацікавити студентську молодь вивчати риторику як науку та навчальну дисципліну, наголосити на її прикладному характері, а також важливості опанування незалежно від фаху. Для майбутнього педагога мистецтво переконувати аудиторію вкрай необхідне. Сучасна людина, яка хоче стати успішною, повинна вміти спілкуватися та виступати публічно.

Під час вивчення означеної теми ефективною є робота з крилатими висловами, що розкривають значення слова в житті публічної людини. Студенти мають узагальнити міркування інтелектуалів про роль риторики у ХХІ ст. під час педагогічної діяльності.

Мета: закріпити та поглибити знання про риторику як гуманітарну науку та мистецтво переконувати людей.

Теми доповідей

1. Значення ділової риторики в житті фахівця.
2. Визначні оратори в історії України.
3. Шляхи формування сучасного оратора.
4. Маніпулятивна риторика в сучасному світі.

Запитання для самоконтролю

1. Що вивчає риторика?
2. Чи є риторика гуманітарною наукою?
3. Чому сьогодні посилився інтерес до риторики в Україні?
4. Чому на початкових етапах розвитку людського суспільства дар володіння живим словом можна розглядати як дар природи?

Завдання

1. З'ясуйте та занотуйте значення понять «риторика», «красномовство», «ораторське мистецтво».
2. Письмово аргументуйте, що риторика – гуманітарна наука.

3. Зазначте науки, із якими тісно пов'язана риторика. Доведіть свою позицію.

4. «Словник синонімів української мови» подає такі відповідники до поняття «оратор»: *красномовець, златоуст, витія, трибун, ритор, промовець*. З'ясуйте експресивно-емоційне та стилістичне забарвлення цих слів.

5. Спробуйте метафорично пояснити риторику як риторичне дерево. Намалюйте його та позначте елементи.

6. Прочитайте завдання дисципліни «Риторика». Поясніть кожне з них.

1) показати, що риторика діє у світі як технологія та мистецтво переконувати інших;

2) сприяти розумінню того, що риторика потребує постійного вдосконалення людини;

3) удосконалити практичні навички та вміння студентів у риторичних дискурсах монологу, діалогу, дискусії;

4) ознайомити з методикою підготовки до публічного виступу;

5) сформуванню вміння й практичні навички успішно виголошувати публічну промову.

7. Доповніть афоризми про значення виголошеного слова в житті людини (наведіть не менше п'яти прикладів).

1) *«Найбільша цінність оратора – не тільки сказати те, що потрібно, але і не сказати того, чого не треба»* (Цицерон).

2) *«Слово є вчинок»* (Л. Толстой).

3) *«Істинне красномовство – це вміння сказати все, що треба, і не більш, ніж треба»* (Ф. Ларошфуко).

8. Відомо, що вміння переконувати інших є дуже важливим. Доведіть, що саме майбутньому педагогові воно знадобиться. На озброєння візьміть цитату Г. Сагач: *«Людину майбутнього зможе виховати лише педагог – одухотворений інтелігент, учитель-інтелектуал, златоуст, який володіє секретами переконуючої комунікації засобами живого слова...»*

9. Укладіть пам'ятку «Як розпізнати маніпуляцію?» Прокоментуйте в цьому контексті вислів Ж. Лабрюєра: *«Красномовство – це дар, який дозволяє нам оволодіти розумом і серцем співрозмовника, здатність тлумачити чи нав'язати йому все, що нам потрібно»*.

10. Прочитайте приклади маніпуляцій. У чому вони полягають? Доповніть наведені маніпуляції.

1) *Ти ухвалиш це рішення зараз чи ввечері?*

2) *Прочитайте угоду й підпишіть її.*

3) *Усім відомо, що за останні роки в Україні зріс рівень безробіття.*

11. Розкрийте зміст метафори «чорна» риторика, опрацювавши книгу К. Бредемаєра «Чорна риторика. Влада та магія слова».

12. Напишіть два варіанти текстів (серйозний та несерйозний) про те, як навчитися переконувати людей.

13. Перегляньте обкладинки книг із риторики. Про що вони говорять?

14. Виступіть із доповіддю «Риторика – цариця всіх мистецтв».

15. Укладіть кросворд за означеною темою «Риторика як наука та навчальна дисципліна».

Рекомендовані джерела

Базові

1. Пономарьова Г. Ф., Петриченко Л. О., Бабакіна О. О. Риторика : підручник. Харків : КЗ «ХГПА» ХОР, 2013. 420 с.

2. Дишкант Т. М., Романова І. В., Соболева С. М. Риторика : Навч. посібник. Харків : Вид-во Віровець А. П. «Апостроф», 2011. 288 с.

Допоміжні

1. Грицаєнко Л. М. Основи красномовства. Видання 2-ге, доп. Київ : Видавничий дім Дмитра Бурого, 2018. 260 с. URL: https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/9828/2/Grytsaenko_OK_2018_NP.pdf (дата звернення 15.04.2020).

Практичне заняття 2

Історичний розвиток риторики

Методичні зауваги

Історичний розвиток риторики є важливим складником дисципліни, що викладається, адже студентству пріоритетно усвідомити процес виникнення, становлення та розвитку науки про вміння переконувати публіку.

Постійну увагу треба приділяти коментуванню крилатих висловів, які належать відомим ораторам різних епох, адже вони конденсують загальне уявлення людей різних періодів в осмисленні ролі живого слова.

Під час проведення означеного заняття варто акцентувати на понятійно-категоріальному апараті, основи якого було закладено саме за часів античності й були розвинені в пізніші епохи.

Особливого коментаря потребують особливості вітчизняної риторики, характеристика основних зразків українського красномовства від початків до сучасності. Доречним убачаємо ґрунтовний аналіз риторики за часів Києво-Могилянської академії, що дасть змогу окреслити свій внесок у розвиток науки про вміння переконувати словом.

Мета: закріпити та поглибити знання про історичний розвиток риторики від античності до наших днів.

Теми доповідей

1. Демосфен і Цицерон: таємниця ораторського успіху.
2. Софісти та софістика.
3. Гомілетика – християнська риторика.
4. Риторика за часів Києво-Могилянської академії.

Запитання для самоконтролю

1. Коли з'явилася риторика?
2. Чому риторика виникає й набуває найвищого розквіту саме в Давній Греції?
3. Як Ви думаєте, чому серед «семи вільних мистецтв», які вивчав освічений грек, чільне місце посідала риторика?

4. Як розвивалася риторика в Давньому Римі?

5. Із якими постатями вона пов'язана?

Завдання

1. Прочитайте текст і запишіть причини появи риторики в Давній Греції.

Культ усної мови, словесного мистецтва був характерним уже з часів зародження грецької цивілізації. В античній міфології діють два боги усного слова – Аполлон, бог поетів, та Гермес, бог ораторів. Саме Гермес винайшов ліру й подарував її Аполлону, що є свідченням більш раннього походження ораторського мистецтва в порівнянні з мистецтвом поетичним. Культ усного слова відобразився і у промовах гомерівських героїв. Це було пов'язано з публічним характером життя давніх греків. У середині V ст. до н. е. в Афінах складався новий центр політичного, економічного, торгового та духовного життя Еллади. За короткий проміжок часу після перемоги над персами біля Платей (479 р. до н. е.) суттєво змінився не тільки зовнішній вигляд міста, але й його політичні інститути. Система управління в Афінах пройшла найбільш повну в античному світі демократизацію. Дебати в Народному зібранні, публічне обговорення найважливіших рішень робило необхідним для політика (а саме в цей час з'являється поняття *aner politicos* – чоловік, який бере участь у політиці) вміння володіти мистецтвом слова. Природній розрив між незначною кількістю тих, хто від природи є обдарованим даром слова, і потребою суспільства в особистостях, які вміють говорити перед юрбою, зменшувався у Греції двома шляхами: навчанням ораторського мистецтва і створюванням промов для клієнтів, які завчали куплену промову й промовляли її від свого імені. І в першому, і в другому випадках виступ із імпровізації перетворювався на кропітку роботу, підпорядковану певним нормам і правилам. Дослідження загальних принципів ораторського мистецтва було необхідною передумовою навчання красномовства, без якого це навчання не мало б місця.

Своєрідний характер давньогрецького судочинства також спричинив розвиток ораторського мистецтва. Результат позову між позивачем і

відповідачем визначався рішенням кількох сот суддів, думка яких цілком залежала від переконливості і красномовства суперників. У цій ситуації ціна слова зростала неймовірно. Це, відповідно, посилювало увагу до прийомів ораторського мистецтва. Найбільш визначним афінським оратором класичної епохи у сфері судового красномовства був **Лісій** (415–380 рр. до н. е.). Власне, він створив жанр судової промови, визначивши еталонні параметри її стилю та способу аргументації. Особливо характерною для Лісія є *етопея* — змалювання характерів як «персонажів» промови, так і самого промовця.

Пізніше виникло урочисте (епідейктичне) красномовство, розвитку якого теж сприяв публічний характер життя давніх греків: пишні ушанування найбільш відважних воїнів, переможців олімпійських ігор, уславлених акторів були обов'язковими для античної культури.

Різноманітна суспільна потреба в результативному словесному висловлюванні посилювалася також культурологічним фактором – принципом змагання, притаманному грецькій культурі. Спрямованість на перемогу, на досконалість й удосконалювання – важливі складники особистості в Давній Греції ([2, сс.16–17]).

2. Проаналізуйте «Риторику» Аристотеля й зазначте її структуру, основні поняття та терміни, значення цієї праці.

3. Знайдіть і роздрукуйте зображення Горгія, Ісократ, Сократа, Платона, Аристотеля, Демосфена.

4. Зазначте, кому з давньогрецьких риторів належать вислови.

- 1) «Красномовство – мистецтво керувати умами».
- 2) «Гідність мови – бути ясною й не бути низькою».
- 3) «Найлегше обдурити себе самого».
- 4) «Красномовство – це робітниця переконання».

5. Кого з давньогрецьких ораторів відображено на цьому малюнку? Про який епізод із його діяльності йдеться?

6. Установіть відповідність.

Оратор	Промова
Демосфен	«На захист поета Архія»
Ісократ	«Про вінок»
Горгій	«Панегірик»
Цицерон	«Похвала Олені»

7. За визначенням з'ясуйте, про який мовний зворот ідеться.

_____ уживається замість звичайної назви певного об'єкта й полягає в різних формах опису його істотних і характерних ознак.

Як ілюстрацію наводимо таке:

Перікл – вождь афінської демократії.

Діоген – «Сократ, що збожеволів».

Цицерон – батько римської риторики.

Як би Ви назвали інших античних ораторів?

8. Прочитайте трактат Цицерона «Брут». У який спосіб цей твір допомагає усвідомити особливості римського періоду риторики?

9. Запишіть десять афоризмів, які належать Цицерону. Розмістіть їх у такому порядку: від найвпливовішого до менш впливового (на Ваше переконання).

10. Тезово законспекуйте матеріал, що стосується риторики Давнього Риму, послуговуючись запропонованим підручником ([1, сс.54–59]).

11. Пройдіть тестування щодо античного красномовства (URL: https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/9828/2/Grytsaenko_OK_2018_NP.pdf).

12. Підготуйте коротку розповідь про розвиток риторики за часів Середньовіччя.

13. Зафіксуйте особливості розвитку вітчизняної риторики, акцентувавши посилену увагу на доробок могилянців.

14. Розгляньте порівняльну таблицю класичної риторики та неориторики, зробіть відповідні висновки.

Класична риторика	Неориторика
Людина – істота раціональна	Людина – істота емоційна
Людина живе в гармонійному світі	Людина живе в розірваному світі
Взаємини між ритором і аудиторією – непримиримо ворожі	Взаємини між ритором і аудиторією – співробітництво
Зв'язок між ритором і слухачами – односторонній	Зв'язок між ритором і слухачами – двосторонній
Вимагає поділу стилів (високого, середнього, низького) і забороняє їх змішування	Допускає змішування стилів
Мета промови – переконання шляхом доказу	Мета промови – досягнення згоди за допомогою інформації та впливу

15. Запишіть функції неориторики.

16. Укладіть кросворд за темою «Історичний розвиток риторики».

Рекомендовані джерела

Базові

1. Пономарьова Г. Ф., Петриченко Л. О., Бабакіна О. О. Риторика : підручник. Харків : КЗ «ХГПА» ХОР, 2013. 420 с.

2. Дишкант Т. М., Романова І. В., Соболева С. М. Риторика : Навч. посібник. Харків : Вид-во Віровець А. П. «Апостроф», 2011. 288 с.

Допоміжні

3. Грицаєнко Л. М. Основи красномовства. Видання 2-ге, доп. Київ : Видавничий дім Дмитра Бурого, 2018. 260 с. URL: https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/9828/2/Grytsaenko_OK_2018_NP.pdf (дата звернення 15.04.2020)

4. Куньч З. Українська риторика: історія становлення і розвитку. Львів : Вид-во Львівська політехніка, 2011. 248 с.

Практичне заняття 3

Загальні правила підготовки промови

Методичні зауваги

Підготовка промови є важливим компонентом майбутнього успішного виступу, а тому вимагає від оратора чималих зусиль. Усвідомлення студентом значущості докомунікативного етапу риторичної діяльності є підмурівком словесної перемоги.

Під час практичного заняття варто як ознайомити студентську молодь із понятійно-категоріальним апаратом означеної теми, так і довести необхідність практичного відпрацювання навичок готуватися до виступу.

Аналізуючи поради відомих теоретиків риторики, сучасних публічних діячів, студент має апробувати свій варіант підготовки, що стане максимально адекватним для нього. Важливо показати множинність підходів, а вибір – за студентом.

Мета: закріпити та поглибити знання про загальні правила підготовки промови.

Теми доповідей

1. Особливості промов Нобелівських лауреатів (1–2 промови за вибором студента).

2. Як зробити промову нешаблонною?

3. Як готуватися до публічного виступу?

Запитання для самоконтролю

1. Яку послідовність передбачає робота над промовою?

2. Що таке докомунікативний, комунікативний та посткомунікативний етапи риторичної діяльності?

3. Якими є основні поняття, що пов'язані із загальними правилами підготовки промови?

4. Що таке стратегія та тактика риторичної діяльності?

Завдання

1. У контексті обговорюваної теми письмово прокоментуйте вислів М. Сервантеса: *«Той, хто добре підготувався до поєдинку, переміг наполовину».*

2. Намалюйте плакат «Як підготуватися до виступу?»

3. Порадьте ораторові-початківцю, як потрібно формулювати тему виступу, обравши правильні твердження з-поміж запропонованих:

1) лаконічне формулювання/розгорнуте формулювання;

2) доречність теми/недоречність теми;

3) необхідність/факультативність зацікавлення присутніх темою промови;

4) «рекламний»/ «нерекламний» характер теми;

5) яскраво/неяскраво сформульована тема.

4. Доведіть раціональність твердження Д. Карнегі про те, що за тиждень варто обирати тему, а потім роздумувати над нею і вдень і вночі, обговорювати її зі своїми друзями, ставити собі різні питання, що стосуються теми, записувати на шматках паперу всі, що спадають на думку, ідеї і приклади, які їх підтверджують, і весь час займатися пошуком нових.

5. Змодельуйте ситуацію, за якої тема виявилася не розкритою.

6. Прокоментуйте основні принципи, згідно з якими необхідно формулювати тезу:

1) теза має бути сформульованою так, щоб її можна було розкрити в межах промови повністю;

2) тезу краще формулювати так, щоб вона була зрозуміла для аудиторії;

3) теза повинна бути компромісом між думкою оратора та думками публіки.

7. Наведіть ілюстрації хибності підбору аргументів та прикладів.

8. Ви студент, якого запросили виступити на Дні відкритих дверей академії перед абітурієнтами. Укладіть план майбутнього виступу, сформулюйте тему, тезу, доберіть аргументи та приклади.

9. Прочитайте промову, виголошену матір'ю Терезою під час вручення Нобелівської премії 11 грудня 1979 року. Випишіть тему, тезу, аргументи та приклади, наведені лауреаткою.

Сьогодні найбільшим злом, найбільшим руйнівником світу є аборт. Ми – ті, хто стоїть тут, – були бажаними дітьми. Нас не було б, якби наші батьки вирішили вчинити з нами отак. Наші діти теж бажані, ми любимо їх. Але що ж відбувається з мільйонами інших дітей? Людей по всьому світу дуже, дуже тривожить становище в Індії, Африці, де багато дітей умирають, можливо, від поганого харчування, голоду і так далі. Тим часом мільйони гинуть з волі їхніх матерів. Ось що сьогодні шкодить світові найбільше. Бо якщо мати здатна вбити власну дитину, що заважає мені вбити вас, а вам – мене? Нічого. Я закликаю людей в Індії і в усьому світі: згадаймо про дитину! А цього року, оголошеного Роком дитини, що ми зробили для неї? На початку року я говорила всюди: зробімо так, щоб кожна новонароджена і ще не народжена дитина була бажаною. Зараз кінець року – чи зробили ми їх бажаними?..

Я вважаю, що ми не справжні соціальні працівники. Можливо, на думку людей, ми займаємося соціальною роботою, але насправді ми міркуємо про суть світобудови. Тому що ми торкаємося до тіла Христа 24 години на добу. Ми 24 години перебуваємо в його присутності – і ви, і я. Ви теж повинні намагатися привнести Бога у свої родини, бо родина, що молиться разом, не зруйнується. І я думаю, що нам у нашій родині не потрібні бомби і зброя, нам немає потреби руйнувати, щоб нести мир: просто збирайтеся разом, любіть одне одного, несіть мир, радість, черпайте сили в оточенні своїх домашніх. І ми зможемо подолати кожне з існуючих лих.

Навколо стільки страждань, стільки ненависті, стільки лиха, і ми за допомогою наших молитов, наших жертв починаємо творити світ зі своєї

домівки. Любов народжується вдома, і значення має не те, скільки ми робимо, а те, скільки любові вкладаємо у свою справу. Ми служимо всемогутньому Господові. Скільки нами зроблено, неважливо, тому що Він нескінченний, але важливо, з якою любов'ю, скільки ми робимо для Нього в особі людини, якій служимо...

За допомогою грошей, отриманих мною як премія миру, я хочу спробувати побудувати притулок для багатьох бездомних людей. Тому що я вірю: любов починається з дому, і якщо ми зуміємо створити дім для бідних, думаю, у світі стане більше любові. І ми зможемо, розуміючи це, з любов'ю нести мир, стати доброю звісткою для бідних. Для бідних спочатку в нашій родині, потім у країні і в усьому світі.

Щоб здійснити все це, життя наших сестер має бути наповнене молитвою. Вони повинні бути наповнені Христом, щоб навчитися розуміти і ділитися. Тому що сьогодні в світі стільки страждань – і я відчуваю, що муки Христові знову полегшені. Чи для того ми тут, щоб розділити страждання людські? У світі, не тільки в бідних країнах, я виявила, що вбогість на Заході набагато важче викоринити. Коли я привожу голодного з вулиці, то даю йому тарілку рису, шматок хліба – і голод угамовано. Але для людини, котра ізольована, відчуває себе непотрібною, нелюбимою, зляканою, людини, котра була викинута суспільством, бідність така болісна, і справитися з цим дуже важко. Наші сестри працюють серед таких людей на Заході. Ви повинні молитися за нас, щоб ми могли стати доброю звісткою, але нам потрібна ваша допомога. Ви повинні робити так само у своїй країні, пізнавати бідних ближче. Можливо, люди тут мають матеріальні блага, мають усе, але, думаю, якщо ми оглянемося в себе вдома, адже так важко іноді посміхнутися одне одному, а посмішка – початок любові...

Я ніколи не забуду, як деякий час тому зі США приїхали 14 професорів різних університетів. Вони прийшли до нас у притулок, і ми розмовляли про любов, про співчуття, а потім один з них запитав мене: «Матінко, розкажи нам що-небудь таке, що ми запам'ятаємо назавжди». І я сказала: «Посміхайтесь

один одному, знаходьте час для своїх домашніх. Посміхайтесь один одному». А потім другий запитав: «А ви одружена?» І я відповіла: «Так, і мені іноді дуже важко посміхатися Ісусу, тому що він буває дуже вимогливим». Це справді так, і ось тут і виявляється любов – коли вона вимоглива, незважаючи на це, ми віддаємо її Йому з радістю. Як я вже сказала сьогодні, якщо я не потраплю на небеса з іншої причини, то все одно потраплю туди через усю цю рекламу і галас навколо мене, який очистив мене, зробив жертвою і приготував до відходу на небеса. Я думаю, що наше життя має бути прекрасним, з нами Ісус, і Він любить нас. Якби ми завжди пам'ятали, що Бог любить нас і в нас самих є можливість любити інших так, як Він любить нас, не у великих справах, а в незначних проявах любить великою любов'ю, тоді Норвегія стала б осередком любові. Як було б чудово, якби тут утворився центр, звідки поширювався б мир, поширювалася радість від життя ще не народженої дитини. Якщо ви станете палаючим смолоскипом миру на планеті, тоді Нобелівська премія миру буде великим дарунком від норвежців. Благослови вас Господь! (3/, сс.261–263].)

10. Зі словника іншомовних слів випишіть визначення понять «елокуція» та «орнамент».

11. Прочитайте текст, що стосується образності промови. Запишіть дефініції основних понять, а також доповніть тими тропами та фігурами, яких бракує.

Ефективність промови визначається не тільки її зрозумілістю для публіки. Здатність оратора емоційно впливати на аудиторію відбувається через **образність** – уживання слів, що переосмислюються в тропях та фігурах. Ще античні оратори особливу увагу надавали етапу елокуції – прикрашання текстів. Піонером у цьому став Марк Туллій Цицерон, який у трактаті «Про оратора» виділив низку тропів та фігур: іронія, повтор, вибачення, самовиправдання, побажання, прокляття. Пізніше ці виражальні засоби класифікували та значно скоротили. Сьогодні в ораторській практиці найпоширеніше використовують такі тропи, як метафора, порівняння, епітети.

Одним із найулюбленіших тропів досвічених мовців є **метафора**, яка базується на непрямому значенні слова (людина моркву гризе – *вечір моркву гризе*; пливе людина – *пливе нудьга*). Перенесення ознак і властивостей одного явища на інше за схожістю забезпечує більшу асоціативність, виразність, глибше усвідомлення того, про що йдеться у тексті. Особливий риторичний ефект досягається тоді, коли у тексті межує пряме і переносне значення слова: «... американці свого часу запускали з мису Канаверал дослідну станцію з якимсь особливо потужним **телескопом** <...> Таким **телескопом**... повинен бути весь комплекс гуманітарних наук, з літературою, освітою, мистецтвом...» (Л. Костенко). Використовуючи метафору-аргумент, мовець обирає для обґрунтування тези один із найбільш дієвих в емоційному плані аргументів: «... негативні імпульси щодо української культури **пустили глибоке й розгалужене по світу коріння**» (Л. Костенко).

Метафору не слід ототожнювати з **метонімією**, переносне значення якої здійснюється на основі суміжності: «*Що повинна була відразу зробити Україна? Насамперед – об'єктивно оцінити ситуацію...*» (Л. Костенко). Різновидом метонімії є **синекдоха** – троп, заснований на кількісному зіставленні предметів та явищ: «*Кругом Січі запорожця москаль облягає*» (Т. Шевченко).

Помітне місце серед тропів посідає **порівняння**, яке ґрунтується на зіставленні предмета та образу. Основна мета його введення у текст промови – привертання уваги до предмета, зменшення дистанції між образом і предметом. Часто такі порівняння стають афористичними висловами: «*Книги – морська глибина*» (І. Франко). Утім, правильному використанню цих засобів треба вчитися, не актуалізувати порівняння заради порівняння.

Серед «квітів красномовства» виділяють фігури, серед яких у риторичній діяльності найбільш послідовно вживаються такі: градація, антитеза, інверсія, повтор, риторичні запитання.

Поступове нагнітання засобів художньої виразності задля підвищення чи пониження емоційно-сміслової значущості називається **градацією** («*Тиждень,*

місяць, рік проходить, / Так хлоп'яти й слід пропав» (М. Кононенко)). Інколи ця фігура поєднується з анафорою, як це спостерігаємо у славнозвісному афоризмові Юлія Цезаря: «*Veni, vidi, vici*» («*Прийшов, побачив, переміг*»). Відзначимо, що в риторичній градації може слугувати підґрунтям для побудови всієї промови.

Композиційним елементом виступу може бути й **антитеза** – стилістична фігура, яка передбачає заперечення тези. Основою антитези є контраст – як зовнішній, так і внутрішній: «*Було колись в Україні / Ревіли гармати... / Минулося, осталися / Могили по полю*» (Т. Шевченко).

Ефективність емоційного впливу на аудиторію забезпечує **інверсія** – зумисне неправильний порядок слів. Така перестановка лексем дає змогу акцентуаційно виділити одну з них: «*Ще момент – і Єгошуї крик / Гирл сто тисяч повторить*» (І. Франко).

Як і попередні фігури, **повтори** часто виконують композиційну функцію у тексті: «*Ми вже чули сьогодні, що ця мова ще не стала державною. Не стала для уряду, не стала для урядовців, не стала для багатьох депутатів, які тут виступають*» (Ю. Кармазін). Одним із різновидів повтору є **анафора** – повторення слів, звуків, що вживаються на початку. Важливо, що анафора виступає стилістичним прийомом градації: «*Тричі крига замерзала, / Тричі розтавала, / Тричі наймичку у Київ / Катря проводжала...*» (Т. Шевченко). Протилежним прийомом є **епіфора** – повтор, що зустрічається в кінці речення. Основна мета вживання цієї фігури як у поетичному творі, так і в риторичному тексті – увиразнення мови: «*... А Ярина, / Мов тая ялина / При долині, похилилась, / Мовчала Ярина...*» (Т. Шевченко).

Однією з найулюбленіших стилістичних фігур ораторів є **риторичне запитання**, яке порушується не з метою отримання відповіді, а є своєрідною ствердною позицією мовця. Його слід розглядати як ефективний прийом промови. Лекція Л. Костенко «Гуманітарна аура нації, або дефект головного дзеркала», яку вона прочитала в Національному університеті «Києво-Могилянська академія» 1 вересня 1999 р., значною мірою побудована на

риторичних запитаннях. До вашої уваги пропонуємо такий уривок, у якому риторичне запитання емоційніше впливає на слухача з огляду на сполучення з анафорою: *«А яку історію можна читати без брому?.. Що, історію Англії можна читати без брому? Коли королева Марія Католицька, так і названа Кривавою, страчувала протестантів?.. Чи історія Франції, з її Варфоломійською ніччю, з кривавим термідором? Чи давній Рим з його гладіаторами, з його цирком, де леви на арені роздирали християн?.. Чи, може, в Італії Данте не був вигнанцем, а Торквато Тассо не збожеволів?..»*

12. Визначте, які тропи та фігури використано в таких уривках, узятих із творів Т. Шевченка.

1) *Попрощалося ясне сонце / З чорною землею...*

2) *Надворі вже смеркло, і, тьмою повитий, / Дрімає, сумує Єрусалим.*

3) *Неначе птахи чорні в гаї, / Козацтво сміливе літає.*

4) *Не хочу я женитися, / Не хочу я брататись, / Не хочу я у запічку / Дітей годувати.*

5) *Чи зійдемося ж знову? / Чи заспіваємо коли?*

б) *А майдани кров почервонила.*

13. За «законом межі» Г. Ебінгауза, найбільше запам'ятовуються вступна та заключна частини промови. Занотуйте поради, як ці компоненти зробити нешаблонними.

14. Прокоментуйте завершення будь-якої промови Катона Старшого словами: *«Карфаген повинен бути зруйнованим»*.

15. Укладіть кросворд за темою «Загальні правила підготовки промови».

Рекомендовані джерела

Базові

1. Пономарьова Г. Ф., Петриченко Л. О., Бабакіна О. О. Риторика : підручник. Харків : КЗ «ХГПА» ХОР, 2013. 420 с.

2. Дишкант Т. М., Романова І. В., Соболева С. М. Риторика : Навч. посібник. Харків : Вид-во Віровець А. П. «Апостроф», 2011. 288 с.

Допоміжні

3. Промови, що змінили світ / Пер. з рос. В. М. Верховеня; Упоряд. та авт. іст.-біогр. нарисів А. Ю. Хорошевський; Худож.-оформлювач Б. П. Бублик. Харків : Фоліо, 2009. 347 с.

Практичне заняття 4

Публічний виступ

Методичні зауваги

Робота над означеною темою передбачає стратегічний та тактичний етапи діяльності оратора. Лише усвідомлення цілісності такої роботи може забезпечити успішність виступу.

Студентові важливо підкреслити моменти, пов'язані з подоланням страху перед аудиторією, тренуванням пам'яті, можливістю вчасного реагування на різні ситуації, що можуть скластися під час виступу.

Ураховуючи поради щодо виступу, студент повинен зрозуміти: навчитися виступати можна за умови постійної практики (значущими є не тільки «перемоги», але й «поразки»). Саме під час практичних занять варто проводити таку апробацію, допомогти початківцю врахувати як виграшні, так і програшні моменти.

Мета: закріпити та поглибити знання про публічний виступ.

Теми доповідей

1. Мовна підготовка публічного виступу.
2. Стилї публічного виступу.
3. Особливості віртуального публічного виступу.
4. Як розвинути пам'ять, щоб виступати успішно?

Запитання для самоконтролю

1. Що таке публічний виступ і чому він збігається з комунікативним етапом риторичної діяльності?
2. Як треба налаштовувати себе перед виступом?
3. Що таке виступ без підготовки?

4. Якими є правила публічного виступу?
5. Як відповідати на запитання аудиторії?
6. Що має відбуватися на етапі рефлексії?

Завдання

1. Прочитайте правила, яких варто дотримуватися під час публічного виступу. Прокоментуйте кожен пункт.

- 1) Необхідність опанувати себе, подолати страх перед аудиторією.
- 2) Дотримання мовленнєвого етикету.
- 3) Необхідність дотримуватися регламенту – «золотого» правила будь-якого виступу.
- 4) Виступати краще з опорою на текст.
- 5) Стежити за зовнішніми проявами присутніх, уміти правильно реагувати на них (неуважність, роздратованість, втома, незацікавленість аудиторії).
- 6) Дотримуватися принципу доброзичливості щодо присутніх.
- 7) Наявність правильно побудованої мультимедійної презентації.
- 8) Текст промови має ґрунтуватися на достовірних даних, щоб не вводити в оману присутніх.
- 9) У разі виникнення непередбачуваної ситуації реагувати відповідно до етикету.
- 10) Вербальне спілкування варто доповнювати доречними невербальними засобами.
- 11) Необхідність виступати легко, невимушено, щиро.
- 12) Установити духовний контакт з присутніми.
- 13) Забезпечення безперервності свого виступу.
- 14) Виступ має бути живим, натхненним, оригінальним.

2. Ознайомтеся з книгою А. Степури «WOW-виступ по-українськи. Ноу-хау сучасного оратора», зокрема зі вступною частиною, у якій автор розглядає мотивацію виступу перед слухачами. Оберіть свій варіант та обґрунтуйте його.

3. Чи погоджуєтеся Ви з думкою М. Рильського, який свого часу сказав: *«О трибуно! Скільки дурнів сходило з тебе переможцями»?*

4. Продовжте вислів Х. Кюна: *«Той, хто прикутий до рукопису, може стати добрим лектором, але _____»*. Чому читання всієї промови з аркуша не є бажаним?

5. Напишіть невеликий роздум на основі цитати: *«Перше речення промови можна порівняти зі стуком торговельного агента у Ваші двері»* (Ф. Снелл).

6. Прослухайте доповідь одногогрупника *«Як розвинути пам'ять, щоб виступати успішно?»* Виділіть основні поради, занотуйте їх. Доповніть іншими методами.

7. Зробіть припущення, що відповів лектор-імпровізатор А. Луначарський на запитання: *«Як Вам удається так легко виступати, оперуючи при цьому величезним фактичним матеріалом»?*

8. Перегляньте відео про імпровізацію під час виступу (<https://www.youtube.com/watch?v=4maJkM4SFfE&t=63s>). Які поради виявилися слухними для Вас?

9. Робота в групах. Доведіть, а потім спростуйте вислів-парадокс французів, що *«найкращий експромт – це той, який добре підготовлено»*.

10. Дайте відповіді на запитання про правильно побудований мультимедійний супровід виступу. Доповніть своїми міркуваннями щодо технічного та змістового компонентів презентації.

1) Який фон потрібен?

2) Які кольори обирати?

3) Чи повинна кольорова схема бути єдиною для всіх слайдів?

4) Якими повинні бути малюнки?

5) Чи повинно бути багато анімацій?

11. Прослухайте промову випускниці НаУКМА М. Берлінської 2015 року (<https://www.youtube.com/watch?v=u2fe4OQGM4I>). Чи очікуваною є тема виступу під час конвокації? У чому полягає успішність виступу ораторки?

12. Поставте М. Берлінській різні типи запитань: нейтральні (вимагають пояснення), дружні (змінюють ставлення до сказаного), антагоністичні (незгода з тим, що сказала випускниця).

13. За однією із класифікацій, виділяють такі запитання: відкриті, закриті, альтернативні. Дайте визначення цих понять та заповніть таблицю.

Відкриті	Закриті	Альтернативні

1) Чому Ви так вважаєте?

2) Ви погоджуєтеся з думкою Л. Масенко чи обстоюєте власну?

3) Чи треба готуватися до публічної промови?

4) Як подолати страх перед виступом?

5) Треба читати текст промови з аркуша чи виступати з опорою на текст?

6) Яку класифікацію красномовства Ви використовуєте?

7) Кого з римських ораторів називали оратором усіх часів?

8) Чинний правопис української мови ухвалено 2019 року?

14. Намалуйте плакат, що відображає складники успішності публічного виступу.

15. Прокоментуйте вислів К. Бредемаєра: *«Найгірше, що може статися, – це якщо під час Вашого виступу хтось грубо вирве ініціативу з Ваших рук».*

16. Укладіть кросворд до теми «Публічний виступ».

Рекомендовані джерела

Базові

1. Пономарьова Г. Ф., Петриченко Л. О., Бабакіна О. О. Риторика : підручник. Харків : КЗ «ХГПА» ХОР, 2013. 420 с.

2. Дишкант Т. М., Романова І. В., Соболева С. М. Риторика : Навч. посібник. Харків : Вид-во Віровець А. П. «Апостроф», 2011. 288 с.

Допоміжні

3. Олійник О. Сучасна ділова риторика : Навч. посібник. Київ : Кондор,

2010. 166 с.

4. Промови, що змінили світ / Пер. з рос. В. М. Верховеня; Упоряд. та авт. іст.-біогр. нарисів А. Ю. Хорошевський; Худож.-оформлювач Б. П. Бублик. Харків : Фоліо, 2009. 347 с.

5. Степура А. WOW-виступ по-українськи. Ноу-хау сучасного оратора. Дніпро : Моноліт, 2018. 304 с.

Практичне заняття 5

Оратор

Методичні зауваги

Робота над означеною темою покликана сформувати уявлення про постать оратора як людини, що виступає публічно. Промовець – це особа, яка поєднує в собі різні іпостасі: психолога, педагога, комунікатора та ін.

Матеріалом для опрацювання стануть зображення ораторів різних часів, карикатури, які підкреслюють особливості поведінки людини під час промови, відео виступів різних ораторів.

Мета: закріпити та поглибити знання про поняття «оратор».

Теми доповідей

1. Як стати харизматичним оратором?
2. Оратор усіх часів (на думку студента).
3. Оратор сучасності: хто він?
4. «Акторська лихоманка»: як її подолати?

Запитання для самоконтролю

1. Хто такий оратор?
2. Чому ще в античні часи виникла потреба класифікувати типи ораторів? Кому належить одна з найдавніших класифікацій ораторів?
3. Яким чином обґрунтовані І. Павловим типи нервової діяльності пов'язані з різними типами ораторів?
4. Чому нині немає усталеної класифікації типів ораторів? Наведіть відомі вам класифікації типів ораторів.

Завдання

1. Зі словника синонімів української мови выпишіть синоніми до слова «оратор», поясніть різницю між ними.

2. Робота у групах. Заповніть таблицю, зазначаючи критерії, які характеризують упевненого, невпевненого, агресивного оратора.

Критерії	Упевнений оратор	Невпевнений оратор	Агресивний оратор
Жести			
Міміка			
Постава			
Хода			
Що відчуває публіка, спілкуючись із таким оратором			
Чи добре оратор формулює думки			

3. Дослідниця С. Іванова виділяє чотири типи ораторів: раціонально-логічний, емоційно-інтуїтивний, філософський, ліричний. Поспостерігайте за відомими публічними людьми й доберіть до кожного типу по два приклади таких постатей.

4. Складіть порівняльну таблицю, яка характеризувала б такі типи ораторів: демагог, популіст, конструктивний оратор. Зробіть висновки.

5. Серія карикатур Х. Бідстуга присвячена ораторові. Запишіть, яких ораторів ми бачимо на цих малюнках.

6. У контексті означеної теми поясніть значення фразеологізму «перегоріти як сірник». Запропонуйте свій рецепт, як цьому запобігти.

7. Про яку ораторську фобію йдеться в наведених нижче цитатах?

1) *Людський мозок починає працювати з моменту народження людини й не припиняє працювати доти, доки ви не вийдете до публіки з промовою (Д. Джессел).*

2) *Краще жахливий кінець, ніж жах без кінця (Ф. Шіллер).*

3) *Трибуна є жорстокою справою – там людина стоїть голою... (К. Тухольський)*

8. Намалюйте стан оратора перед або під час виступу, який називають «акторською лихоманкою».

9. Перегляньте відео (<https://www.youtube.com/watch?v=VDALpJY896s>). Випишіть поради фахівця щодо того, як подолати страх перед виступом.

10. Використовуючи Інтернет-ресурси, доберіть по п'ять світлин, що відображають дотримання / недотримання оратором дрес-коду. Сформулюйте табу щодо одягу людини під час публічного виступу.

11. Розгляньте запропоноване фото. Це всесвітньо відомий оратор Нік Вуйчич. Як цій людині вдалося зруйнувати стереотипи щодо себе?

Фото Ніка Вуйчича

12. У чому сила ораторського таланту екоактивістки Грети Тунберг? Перегляньте її виступи та укладіть тези.

13. Розв'яжіть складні ситуації та скажіть, як прореагувати ораторові на них.

1) Під час виступу оратор спостерігає за тим, як дехто з присутніх:

А позіхає

Б раз у раз поглядає на годинник

В гучно розмовляє із сусідом

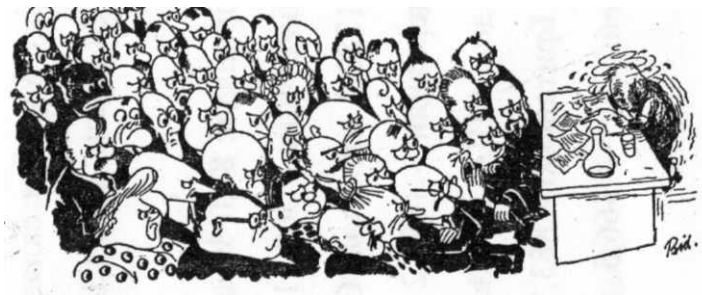
Г коментує кожне слово оратора

Д підводиться та йде геть

2) Під час промови оратора у відчинене вікно залітає метелик. Слухачі відволікаються, обговорюють це. Минає хвилина, друга, третя... Що робити промовцеві?

14. Дайте стислий письмовий коментар вислову Д. Медини: *«Якби вміння підтримувати увагу студентів на лекції було вашим бізнесом, то він би зазнав невдачі у 80% випадків».*

15. Заповніть пам'ятку «Як стати успішним оратором?» (не менше 10 пунктів). Розгляньте карикатуру Х. Бідступа (мал. 1). Чи може така людина стати успішним оратором?

Малюнок 1

16. Порівняйте вміння триматися на публіці двох українських митців – С. Жадана та О. Забужко. Виділіть виграшні моменти цих ораторів.

17. Укладіть кросворд за темою «Оратор».

Рекомендовані джерела

Базові

1. Пономарьова Г. Ф., Петриченко Л. О., Бабакіна О. О. Риторика : підручник. Харків : КЗ «ХГПА» ХОР, 2013. 420 с.

2. Дишкант Т. М., Романова І. В., Соболева С. М. Риторика : Навч. посібник. Харків : Вид-во Віровець А. П. «Апостроф», 2011. 288 с.

Допоміжні

3. Олійник О. Сучасна ділова риторика : Навч. посібник. Київ : Кондор, 2010. 166 с

2. Промови, що змінили світ / Пер. з рос. В. М. Верховеня; Упоряд. та авт. іст.-біогр. нарисів А. Ю. Хорошевський; Худож.-оформлювач Б. П. Бублик. Харків : Фоліо, 2009. 347 с.

3. Степура А. WOW-виступ по-українськи. Ноу-хау сучасного оратора. Дніпро : Моноліт, 2018. 304 с.

Практичне заняття 6

Аудиторія

Методичні зауваги

Вивчення запропонованої теми передбачає послідовну роботу над осмисленням поняття «аудиторія». Варто зрозуміти, що слухачі не є однаковими за психологічними, моральними та іншими характеристиками, а тому, якщо є можливість, ораторові треба заздалегідь вивчити свою публіку.

Упродовж практичного заняття студентська молодь має пояснювати вислови щодо взаємодії оратора та слухачів, коментувати зображення та карикатури, дискутувати щодо проблемних моментів обговорюваної теми.

Мета: закріпити та поглибити знання про поняття «аудиторія».

Теми доповідей

1. Гендерні особливості аудиторій.
2. Інфантильна аудиторія: як із нею працювати?

Запитання для самоконтролю

1. Що таке зв'язок з аудиторією? Які чинники виступають передумовами налагодження контакту між суб'єктом та публікою?
2. Що таке «зона небезпеки» для оратора? Як її нейтралізувати?
3. Що таке моделювання аудиторії?
4. Як слухачі можуть реагувати на оратора?

5. Визначте загальні моменти, що сприяють налагодженню контакту між аудиторією та оратором. Чи завжди вдається їх знайти?

Завдання

1. За малюнком 2 з'ясуйте пряму семантику слова «аудиторія», занотуйте її в зошит. Доповніть цей запис переносним значенням цієї лексеми, визначте різновид переносного значення (метафора, метонімія, синекдоха тощо).

Малюнок 2

2. Робота у групах. Поясніть вислів, аргументуючи свою думку: *«Слово наполовину належить тому, хто говорить, і наполовину – тому, хто слухає».*

3. Намалюйте усний портрет ідеальної аудиторії. Доведіть або спростуйте думку, що такого в реальному житті не буває.

4. Письмово прокоментуйте вислів: *«Немає поганих слухачів – бувають погані оратори».*

5. Перекладіть українською крилатий вислів: *«Tua res agitur!»*

6. У контексті обговорюваної теми опишіть малюнок 3.

Малюнок 3

7. Проблемна ситуація. Ви лінгвіст, який має виступити з доповіддю «Українська мова – це модно! Говори українською!» перед різними аудиторіями: учнями старших класів, програмістами, пенсіонерами певного району. Наведіть орієнтовні запитання від слухачів кожної соціальної групи та дайте на них відповіді.

8. Укладіть таблицю, порівнявши особливості чоловічої та жіночої аудиторії. Зробіть відповідні висновки та порадьте молодосвідченому ораторові, як виступати в змішаній аудиторії.

9. Змоделюйте конфліктну ситуацію під час виступу. Запропонуйте кілька шляхів її розв'язання.

10. Перегляньте відео (<https://www.youtube.com/watch?v=2XNb8oiDk3g>). Додайте свою версію того, як працювати зі складним слухачем.

11. Прочитайте текст. Висловіть припущення, у чому могло полягати таке ставлення студентської молоді до викладача.

За часів навчання в університеті на українському відділенні Ірина бачила викладачів різного віку, темпераменту, світобачення. Але назавжди їй запам'ятався педагог, який на лекціях ніколи не перевіряв присутніх, а

аудиторія вщерть була заповнена. Навіть ті, хто не часто відвідували пари взагалі, приходили не тільки його послухати, але й подивитися на нього.

Мрія кожного слухача – отримати максимальну насолоду від промови.

Мрія кожного оратора – бути бажаним.

Як добре, коли ці мрії збігаються!

12. Підтвердіть аргументами думку В. де Дюка: «Кращою похвалою ораторові є та, коли кожен, хто чув його промову, скаже : «Але я сам так думав, він лише висловив те, що я відчував»».

13. Напишіть невеликий твір-роздум на тему «Як привернути увагу слухача ХХІ століття?»

14. Укладіть кросворд за темою «Аудиторія».

Рекомендовані джерела

Базові

1. Пономарьова Г. Ф., Петриченко Л. О., Бабакіна О. О. Риторика : підручник. Харків : КЗ «ХГПА» ХОР, 2013. 420 с.

2. Дишкант Т. М., Романова І. В., Соболева С. М. Риторика : Навч. посібник. Харків : Вид-во Віровець А. П. «Апостроф», 2011. 288 с.

Допоміжні

3. Карнегі Д. Як здобувати друзів і впливати на людей. Київ : Компанія ОСМА, 2015. 208 с.

4. Олійник О. Сучасна ділова риторика : Навч. посібник. Київ : Кондор, 2010. 166 с.

Практичне заняття 7

Невербальні засоби спілкування оратора: міміка

Методичні зауваги

Невербальна (несловесна) комунікація є важливим складником діяльності оратора. Серед її класифікації чільне місце посідає міміка – рухи м'язів обличчя. Завдання оратора – не тільки стежити за власним виразом, але й спостерігати за зовнішніми проявами аудиторії.

Упродовж заняття студенти виконують завдання, покликані з'ясувати специфіку людського обличчя під час спілкування. Розроблені вправи мають сприяти формуванню практичних навичок – умінню «читати» міміку як таку.

Мета: закріпити та поглибити знання про поняття «міміка».

Теми доповідей

1. Свідома міміка: чи це можливо?
2. Психологія очей і погляду.
3. Усмішка (класифікація П. Екмана).

Запитання для самоконтролю

1. Що таке міміка?
2. Що таке фізіогноміка?
3. Для людей яких професій важливо вміти «читати» людське обличчя?

Завдання

1. Зі словника выпишіть визначення понять «міміка», «фізіогноміка», «окулесика».
2. Поясніть, у чому полягає така лексична помилка, як міміка обличчя.
3. Прочитайте притчу про фізіогноміста.

Один студент шість років вивчав фізіогноміку в єгипетській школі й вирішив на практиці перевірити, яким є його рівень. Повертаючись на батьківщину, юнак завдяки знанням міг «читати» обличчя різних людей.

Утомившись від поїздки верхи на коні, фізіогноміст побачив удалині будинок. Під'їхавши до нього, він постукав у браму, і йому відчинив чоловік. Колишній студент подивився на нього й подумав: скнара, якого ще пошукати. Утім, його здивуванню не було меж, коли господар запросив подорожнього до себе, нагодував гостя, виділив йому кімнату.

Усю ніч не спав юнак, бо роздумував над тим, чому ж він так помилився. Уранці до його дверей постукали. То був господар, який привітався та протягнув йому рахунок за гостинність...

Фізіогноміст, віддавши останні гроші й халат, був щасливий з того, що його знання фізіогноміки його не підвело.

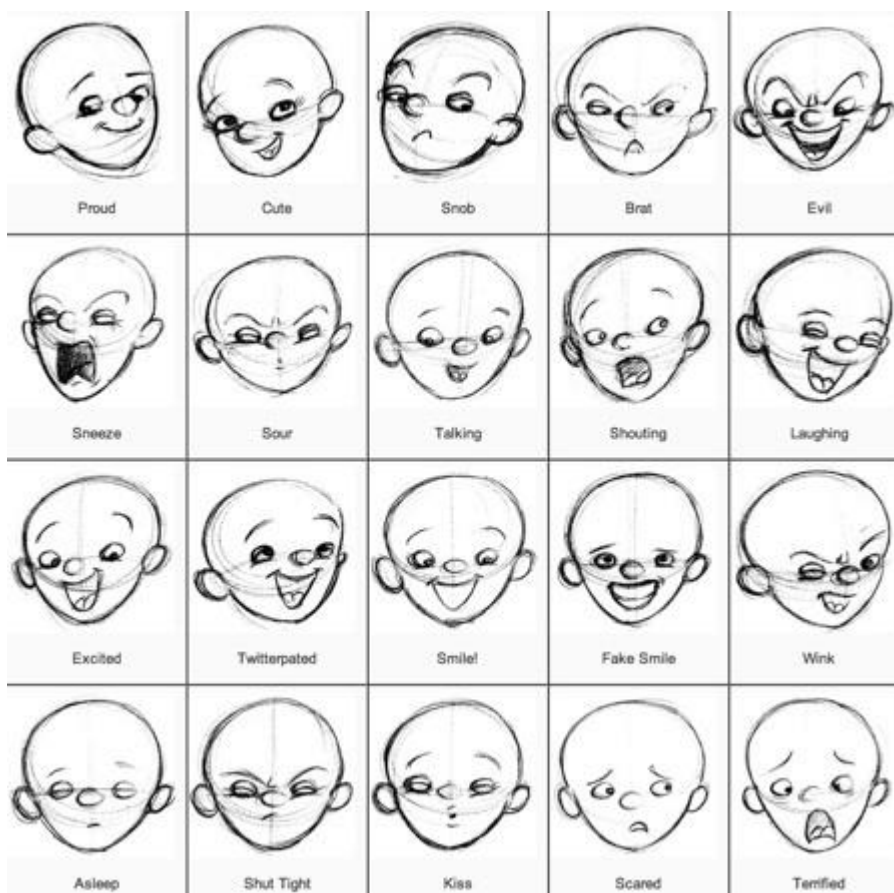
4. На Давньому Сході з інтересом ставилися до такого мистецтва, як кияфа – мистецтво бедуїнів, які вміли читати секрети людського обличчя як відкритої книги. Назвіть фільми сучасності, у яких відображено таких фахівців.

5. Схематично намалуйте людське обличчя, що виражає такі почуття: подив, гнів, ворожість, смуток, презирство, злість, погане самопочуття, радість, веселощі.

6. Письмово поясніть суть китайського прислів'я: «Хто не вміє усміхатися, той не повинен відчиняти крамниці».

7. В американському серіалі «Теорія брехні» головний герой доктор Лайтман виголошує фрази: «Коли ти приховуєш правду, твоє обличчя показує це», «Правда написана на наших обличчях». Перегляньте одну серію або кілька й занотуйте способи розпізнавати неправду за мімікою.

8. Розгляньте рухи м'язів людського обличчя (малюнок 4). Зробіть висновки.

Малюнок 4

9. Укладіть кросворд за темою «Невербальні засоби спілкування оратора: міміка».

Рекомендовані джерела

Базові

1. Пономарьова Г. Ф., Петриченко Л. О., Бабакіна О. О. Риторика : підручник. Харків : КЗ «ХГПА» ХОР, 2013. 420 с.

2. Дишкант Т. М., Романова І. В., Соболева С. М. Риторика : Навч. посібник. Харків : Вид-во Віровець А. П. «Апостроф», 2011. 288 с.

Допоміжні

3. Олійник О. Сучасна ділова риторика : Навч. посібник. Київ : Кондор, 2010. 166 с.

Практичне заняття 8

Жестика та пантоміміка як невербальні канали інформації оратора

Методичні зауваги

Жестика та пантоміміка як невербальні канали інформації багато говорять про особистість оратора, а тому вміле використання рухів рук та моторики свого тіла є підмурівком успішності публічного виступу.

Коректному тлумаченню жестів та моторики людського тіла сприяють словники невербального спілкування, звернення до яких є нагальним. Крім того, доречним бачимо аналіз карикатур Х. Бідструпа щодо несловесної комунікації.

Мета: закріпити та поглибити знання про поняття «жестика», «пантоміміка».

Теми доповідей

1. Співвідношення вербальної та невербальної комунікації.
2. Інваріантність жестів у різних культурах.
3. Типи рукостискань.

Запитання для самоконтролю

1. Чому, на Ваш погляд, додатковим каналом зв'язку між аудиторією та оратором є візуальний канал?
2. Що таке конгруентність? Чому вона важлива?
3. Що таке жестикуляція? Чому мова жестів передувала словесній мові?
4. Які «табу» накладаються на жести та рухи під час промови?
5. Що таке пантоміміка?

Завдання

1. Зробіть припущення, скільки відсотків інформації передається невербальними засобами спілкування. Обґрунтуйте цю думку.

2. Письмово прокоментуйте фрази.

1) *«Можна язиком говорити одне, а обличчям і жестами виражати прямо протилежне»* (Ньєво).

2) *«Подивімося, як ви рухаєтеся та жестикулюєте, і я відразу скажу, де ви народилися»* (Ч. Чаплін).

3) *«Рука – то голос. Коли мовчимо, говорять руки. Вони, як і душа, рідко бувають непорушними... Руки, руки, руки... Виліплюючи їх – самі лише руки – Роден лінив саме життя, найвиразніший, найкрасномовніший його вияв»* (А. Содомора).

3. Які жести можуть означати радість, неспокій, неуважність, зневагу, роздратування, зацікавленість, незацікавленість тощо?

4. Що означає фразеологізм «показувати на пальцях»? Намалюйте кілька жестів за участі рук і поясніть їх значення.

5. Запишіть значення таких жестів.

Схрещені руки на грудях –

Почухування вуха –

Пальці торкаються обличчя –

Указівний палець піднятий догори –

Спирається щокою на руку –

Повільно й обережно знімає окуляри та протирає скельця –

Заведення рук за спину –

Показ відкритих долонь –

Кивання головою –

Струшування з одягу невидимого пилу –

5. Чому в деяких культурах жест рукоштовання був заборонений?

Назвіть основні типи рукоштовань та зазначте, що вони символізують.

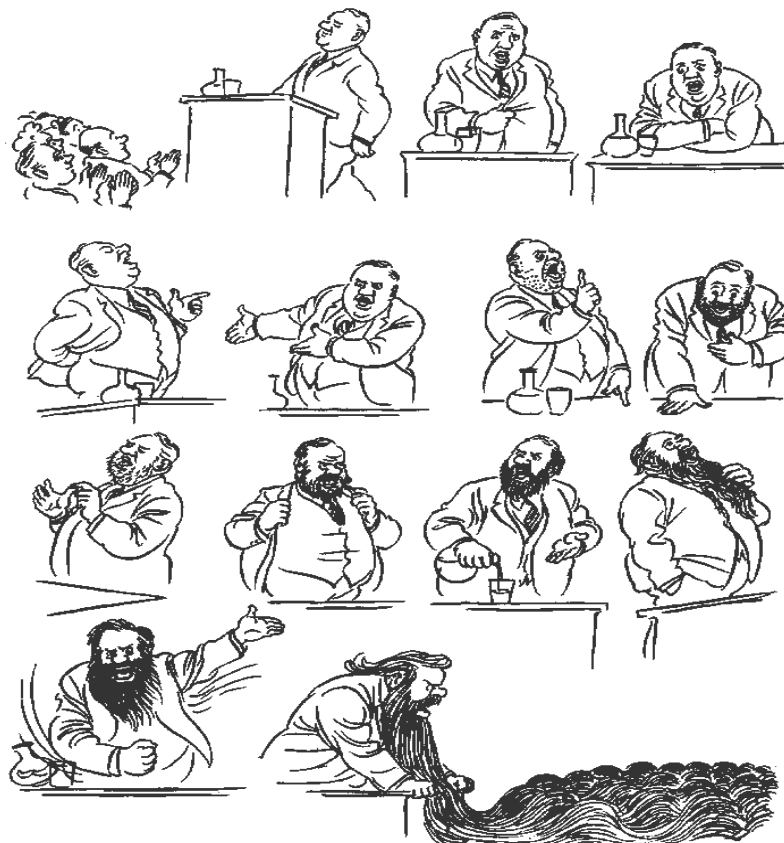
6. У контексті невербальної комунікації письмово прокоментуйте боксерський жарт: «Я віддав би свою праву руку, щоб однаково вільно володіти обома».

7. Випишіть із фразеологічного словника української мови 10 усталених словосполучень, пов'язаних із жестами, поставою, ходою тощо, поясніть ці фразеологізми.

8. Назвіть причини «порожніх» жестів. Змодельуйте ситуації.

9. Оберіть 3 політичні українські постаті, схарактеризуйте жести, поставу, ходу цих людей. Про що вони свідчать?

10. Розгляньте карикатури Х. Бідструпа (малюнок 5). Що говорить мова жестів, постави, ходи оратора?

Малюнок 5

11. Гра «Вербально – невербально». За допомогою яких жестів, рухів тіла можна передати такі дії?

Вербально	Невербально (відображення жесту, руху тіла, їх показ)
Підсумовувати –	
Привертати увагу –	
Дякувати –	
Погоджуватися –	
Продовжувати –	
Пригадати –	
Вибачатися –	

12. Перевірте, як ви розумієте свого співрозмовника.

- 1) *Співрозмовник відхиляється назад на стільці –*
- 2) *Співрозмовник тупає ногою й ламає олівець –*
- 3) *Співрозмовник постійно нахиляє голову –*
- 4) *Співрозмовник ставить руки будиночком –*
- 5) *Співрозмовник схрещує ноги –*
- 6) *Співрозмовник відтягує комірець сорочки –*

13. Підготуйте невелике повідомлення на тему «Хода оратора».

14. Доповніть текст своїми міркуваннями про те, що забороняється під час виступу:

- 1) так звана «поза ембріона» (про таку людину в народі говорять: «Скручений у три погібелі»);
- 2) поза «руки в боки»;
- 3) занадто міцно триматися за кафедру, стілець, стіл (це може сприйнятися публікою як пошук опори, тобто доповідач невпевнений у собі);
- 4) притупувати ногою (символ розлюченості, агресивності);
- 5) класти лікті на кафедру, перехилитися з-за трибуни;
- 6) постійно переходити з однієї ноги на іншу.

15. Укладіть кросворд до теми «Жестика та пантоміміка як невербальні канали інформації оратора».

Рекомендовані джерела

Базові

1. Пономарьова Г. Ф., Петриченко Л. О., Бабакіна О. О. Риторика : підручник. Харків : КЗ «ХГПА» ХОР, 2013. 420 с.

2. Дишкант Т. М., Романова І. В., Соболева С. М. Риторика : Навч. посібник. Харків : Вид-во Віровець А. П. «Апостроф», 2011. 288 с.

Допоміжні

3. Олійник О. Сучасна ділова риторика : Навч. посібник. Київ : Кондор, 2010. 166 с.

4. Степура А. WOW-виступ по-українськи. Ноу-хау сучасного оратора. Дніпро : Моноліт, 2018. 304 с.

Практичне заняття 9

Просодика як ритміко-інтонаційне оформлення ораторського мовлення

Методичні зауваги

Ритміко-інтонаційне оформлення покликане увиразнити ораторське мовлення. Розуміння законів просодики допоможе ораторові посилити емоційний вплив на присутніх.

Із метою формування навичок виразного та чіткого мовлення пропонуємо переглядати запропоновані відео, вивчати напам'ять скоромовки, уміти розміщувати знаки партитури в запропонованих текстах.

Мета: закріпити та поглибити знання про поняття «просодика».

Теми доповідей

1. Природа дефектів мовлення.
2. Диктори сучасності (2–3 персони на вибір студента).
3. Значення логічних акцентів.

Запитання для самоконтролю

1. Що досліджує просодика?

2. Від чого залежить правильна дикція оратора? Для людей якого фаху вона особливо важлива?

3. Що таке скоромовка?

Завдання

1. Прочитайте тексти. Яку інтонацію варто обрати для того, щоб максимально емоційно вплинути на слухача?

*1) Диск вечірнього сонця блазнювато навис
над обдертим автобусом, що прямує між прерії,
слобідських поселенців заплений віз
підповзає під небо без валіз і без віз
в ці зі Сходу ворота, навіть ні, краще — двері.
Тут суцільні пустелі, тут золото й хліб,
темношкірі мулатки – безсоромні і хтиві,
перетравлюють спирт майже так, як і флірт,
сторожкі амазонки сухої землі
п'ють горілку і членстують в комсомольськiм активі.
Отже, все як було, всюди сталість часів,
йде саджання картоплі й дозрівання потенції.
Заплювали автобус діти синіх степів,
а на хвилях чадної гарячої течії
зависає надірваний блюзовий спів.
Це занепад епохи, це п'янкий декаданс,
захмелілі ковбої, комуністи і фермери (С. Жадан)*

*2) Ой сти, дитя, в колисоньці,
Як горошок в билиноньці.
Буде вітрець повівати
Та й горошком колихати (Колискова).*

3) Не руш моїх кіл – мої кола тобі не належать.

*Ген-ген пароплавчик із морем зшива небосхил,
Потроху штормить, і безлюдніє пляж.
Починається нежить.
Збирай рушники й парасолі – не руш моїх кіл.
Вони самоправні – як в камінь вціловані морем,
Але і зникомі – піском-попід-вітром крихкі...
Як завтра наш світ упаде, мов Содом і Гоморра,
То власне тому, що над міру винищував кіл!
А я свої довго плекала (ховала, ростила...) –
Аж врешті крізь них проступило, мов фосфор,
різким,
Що – ні, не бувається ближче, ніж тіло до тіла,
У нашому світі!
Ніколи.
Ні в чому.
Ні з ким.
При чім же тут тіло?! О дзеркало, хто ця кобіта?..
А ти їй смієшся – мов зараз готовий на скін,
І все, що я можу насправді для тебе зробити, –
Кохати тебе, як пред Богом і морем:
НЕ рушачи кіл!
Про це – всі дерева-і-птахи (лопочучим листям!),
І риби у морі, і звірі у полі – про це ж:
НЕ РУШ МОЇХ КІЛ! – бо нема в них
для тебе користі,
Бо поза своїми – нічого в життю не знайдеш!
О, знав-таки мудрий, що каже, що так загаратав
Напаснику в очі – на двадцять потомних віків!..
І мовлю по-еллінськи: “ме му тос кікльос
тарате”, –*

Мужчинам,

Імперіям,

Часу:

Не руш моїх кіл (О. Забужко)

2. За 5 хвилин вивчіть напам'ять дві скоромовки із запропонованих нижче.

1) Бабин біб розцвів у дощ,

Буде бабі біб у борщ.

2) Ворона проворонила вороненя.

3) В нас надворі погода розмокropoгодилася.

4) Летів горобець, сів на хлівець,

А як вийшов стрілець, то утік горобець.

5) Сів шпак на шпаківню,

Заспівав шпак півню:

– Ти не вмієш так, як я,

Я не вмію так, як ти.

6) Улас у нас, Панас у вас.

7) Хитру сороку

Спіймати морока,

А на сорок сорок

Сорок морок.

3. Вивчіть напам'ять по дві скоромовки різними мовами.

4. Перегляньте відео (<https://www.youtube.com/watch?v=2WjvRA311mk>).

Які поради щодо голосу дає Я. Заславська?

5. На думку експерта з публічних виступів О. Коновалової, «голос та вимова – це наче страва, яку Ви дбайливо і з любов'ю сервіруєте або недбало жбурляєте на тарілку. Іншими словами - це Ваша повага або зневага до співрозмовника». Прокоментуйте ці міркування.

6. Перегляньте відео щодо значення пауз у мовленні (https://www.youtube.com/watch?v=N-ONtCNC_gU). Вивчіть запропонований автором текст із паузами.

7. Розставте логічні акценти в реченнях.

1) *І кожен фініш – це, по суті, старт* (Л. Костенко).

2) *Ми, звичайно, не уявляємо собі, наскільки кожен із нас відповідальний за те, якою буде мова майбутнього, хай у безконечно малій дозі* (Ю. Шевельов).

3) *Можна все на світі вибирати, сину,*

Вибрати не можна тільки Батьківщину (В. Симоненко).

8. Про яку характеристику просодики говорить фраза «Сто слів за хвилину»? Чому тільки доповнення, уточнення та нагадування промовляємо швидко?

9. Заповніть таблицю «Правильне дихання оратора».

Умови правильного дихання	Гігієнічні вимоги дихання

10. Ознайомтеся зі знаками партитури. Запишіть Ваш улюблений вірш за допомогою цих знаків.

1) ' – словесний наголос;

2) ——— – логічний наголос;

3) / – коротка пауза;

4) // – середня пауза;

5) /// – довга пауза;

6) ↑ – підвищення тону;

7) ↓ – зниження тону;

8) ∩ – мелодійна хвиля, що вказує на інтонаційне поєднання двох слів, необхідність вимови їх «одним подихом»;

9) Ⴛ – вказівка на інтонаційну незавершеність попередньої частини фрази та інтонаційний зв'язок її з наступною частиною;

10) ... – уповільнення вимови;

11) → – прискорення вимови;

12) ? – мелодія запитання;

13) ! – мелодія оклику;

14) < > – виділення особливим тоном;

15) « » – виділення іронічною інтонацією;

16) ([,] –) – заміна авторських знаків. Авторський знак береться в квадратні дужки, поряд ставиться потрібний знак.

11. Укладіть кросворд за темою «Просодика як ритміко-інтонаційне оформлення ораторського мовлення».

Рекомендовані джерела

Базові

1. Пономарьова Г. Ф., Петриченко Л. О., Бабакіна О. О. Риторика : підручник. Харків : КЗ «ХГПА» ХОР, 2013. 420 с.

2. Дишкант Т. М., Романова І. В., Соболева С. М. Риторика : Навч. посібник. Харків : Вид-во Віровець А. П. «Апостроф», 2011. 288 с.

Допоміжні

3. Олійник О. Сучасна ділова риторика : Навч. посібник. Київ : Кондор, 2010. 166 с.

Практичне заняття 10

Спілкування як процес взаємодії учасників

Методичні зауваги

Виконання завдань, пов'язаних із запропонованою темою, сприятиме усвідомленню специфіки спілкування як важливого процесу взаємодії його учасників.

Спілкування оратора передбачає не тільки повагу до себе, але й до тих, хто прийшов його послухати, а тому дотримання загальноприйнятого етикету під час спілкування є запорукою успішності взаємодії його учасників. Запропоновані завдання сприяють засвоєнню загальних законів спілкування,

етикетних норм, прищепленню студентській молоді думки про процес духовного збагачення, обміну досвідом під час процесу комунікації.

Мета: закріпити та поглибити знання про культуру та етику спілкування; розвивати вміння характеризувати, зіставляти, робити логічні висновки; виховувати культуру мовлення та мислення.

Теми доповідей

1. Основні поняття комунікативних невдач.
2. Закони спілкування.
3. «Комунікативні бар'єри»: способи подолання та усунення.
4. Способи привертання та утримування уваги слухачів.

Запитання для самоконтролю

1. У чому полягає схожість та відмінність між поняття «комунікація» та «спілкування»?
2. Яким є зміст основних функцій спілкування?
3. Які види ділового спілкування Вам відомі?

Завдання

1. За словником з'ясуйте етимологію слів «спілкуватися» та «спілкування».
2. Занотуйте значення лексеми «остракізм». Письмово доведіть, чому за античних часів найтяжчою формою покарання в'язня був остракізм.
3. У контексті обговорюваної теми письмово прокоментуйте вислови. Доповніть їх іншими ілюстраціями.
  - 1) *Найбільша розкіш на Землі – це розкіш спілкування* (А. де Сент-Екзюпері).
  - 2) *Спілкування – це товар, за який я готовий платити найбільше* (Д. Рокфеллер).
4. Укладіть порівняльну таблицю, що засвідчує наявність об'єктивних та суб'єктивних перешкод під час спілкування.
5. Намалуйте плакат до одного з висловів.

1) *Культура спілкування – це спілкування культур* (Л. Толстой).

2) Звертайте увагу на помилки людей у непрямій формі (Д. Карнегі).

6. Змодельуйте кілька ситуацій, за яких учасник удається до маніпуляції.

7. Про порушення яких комунікативних законів ідеться в ситуаціях?

1) Кажуть, якщо 100 разів сказати собі, що ти неуспішний, то на 101 ти в це повіриш.

2) Оратор не дотримався зазначеного регламенту виступу: публіка почала нервувати, говорити вголос...

3) Оратор-початківець припустився значних помилок під час виступу. Пізніше він поділився своїми переживаннями з учителем.

4) Працюючи над текстом промови, пан Петро повторював: «У мене все вийде!»

5) Промова лектора була насичена термінами, більшість із яких студенти-першокурсники не зрозуміли.

8. Укладіть таблицю, яка відображала б типи поведінки людей під час спілкування.

Типи поведінки	Загальна характеристика	Як ораторові спілкуватися з такою людиною?
Безглузда людина		
Статечна людина		
Усезнайко		
Балакун		
Боягуз		
Непрístupна людина		
Незацікавлена людина		
«Велике цабе»		
Чомучка		

9. Доведіть, а потім спростуйте (дібравши щонайменше 2 аргументи) думку Д. Карнегі: «Успіхи людини на 15% залежать від професійних знань і на 85% – від її вміння спілкуватися».

10. Укладіть пам'ятку «Як стати приємним співрозмовником?»

11. Законспектуйте питання щодо принципів кооперації П. Грайса.

12. Розкрийте пряме та переносне значення словосполучення «спілкуватися різними мовами». У контексті обговорюваної теми схематично передайте механізми, що сприяють налагодженню контакту між оратором та аудиторією.

13. Укладіть кросворд за темою «Спілкування як процес взаємодії учасників».

Рекомендовані джерела

Базові

1. Пономарьова Г. Ф., Петриченко Л. О., Бабакіна О. О. Риторика : підручник. Харків : КЗ «ХГПА» ХОР, 2013. 420 с.

2. Дишкант Т. М., Романова І. В., Соболева С. М. Риторика : Навч. посібник. Харків : Вид-во Віровець А. П. «Апостроф», 2011. 288 с.

Допоміжні

3. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник. Київ : Видавничий дім «Академія», 2004. 344 с. (Альма-матер)

4. Загнітко А. П., Данилюк І. Г. Українське ділове мовлення: фахове і нефахове спілкування. Донецьк : ТОВ «ВКФ «БАО», 2010. 480 с.

5. Ільків А. В. Толерантне спілкування – один із засобів ефективного впливу на особистість : навчальний посібник. Львів : ЛьвДУВС, 2013. 160 с.

6. Карнегі Д. Як здобувати друзів і впливати на людей. Київ : Компанія ОСМА, 2015. 208 с.

7. Культура спілкування та етикет керівника : навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів / В. Г. Рибалка, Л. М. Газнюк, В. О. Копилов та ін. Харків : «Федорко», 2012. 292 с.

Практичне заняття 11

Культура мовлення сучасного оратора

Методичні зауваги

Мовлення сучасного оратора має відповідати нормам, дотримання яких є показником загальної культури. Публічна людина повинна належно дбати про постійне підвищення рівня мовленнєвої вправності.

Дібрані завдання покликані ознайомити студентство з мовними нормами та порушеннями на рівні вимови, правопису, граматики тощо. На особливу увагу заслуговує матеріал щодо редагування, що потребує від мовця відповідних знань.

Мета: закріпити та поглибити знання про культуру мовлення публічної людини, шляхи формування добірного, вишуканого мовлення оратора; прищепити студентам дбайливе ставлення до належно оформленого та виголошеного слова.

Теми доповідей

1. Особливості усного мовлення українських парламентарів (2–3 персони за вибором студента).
2. Суржик та суржикізма: шляхи подолання мовного нігілізму.
3. Найтипівіші мовленнєві недоліки під час публічного виступу та способи їх усунення.

Запитання для самоконтролю

1. Як поняття «культура мовлення» пов'язане з походженням лексеми «культура»?
2. Що таке «літературна мова»?
3. Що таке усна та писемна форма літературної мови?
4. Що таке норма? Чому культура мовлення полягає в дотриманні людиною лінгвістичних норм?

Завдання

1. Що об'єднує такі вислови?
1) Як парость виноградної лози,

Плекайте мову. Пильно й ненастанно

Політь бур'ян. Чистіша від сльози

Вона хай буде... (М. Рильський)

2) *Витонченість мови схожа з витонченістю тіла* (О. Бальзак).

3) *Якщо мова не є правильна, то вона не означає того, що має означати; коли ж вона не означає того, що має означати, то не буде зроблено те, що має бути зроблено; а тоді моральність і всяке мистецтво почнуть занепадати, справедливість зійде на манівці – і всі впадуть у стан безладу* (Конфуцій).

4) *Заговори, щоб я тебе побачив* (Сократ).

2. Відновіть цитату В. Стуса, доберіть 2–3 аргументи, що підтверджують думку: «Освіта – це вид _____. Письмо з помилками – то як _____ . Теперішня людина – _____».

3. Перегляньте фільм А. Тарковського «Дзеркало» й напишіть творчий роздум на тему «Значення мовленнєвої помилки в житті фахівця».

4. Заповніть таблицю.

Мовна норма	Що вона регулює?	Неправильний варіант	Правильний варіант
Орфоепічна			
Акцентуаційна			
Орфографічна			
Пунктуаційна			
Лексична			
Граматична			
Стилістична			
Словотвірна			

5. Порухення яких норм спостерігаємо в таких прикладах? Зазначте правильні варіанти.

Комп'ютерщик, феномен, міміка обличчя, экс-міністр, красиве Хоккайдо, [малакó], зрадити собі, мароканський, малина і калина.

5. Поставте наголоси у словах.

Феномен, зручний, русло, перепел, донька, квартал, ознака, платник, хутро, закладка, добуток, маркетинг, мережа, флюорографія, соломинка, царина, вірші, чорнозем, решето, випадок, камбала, фартух, порядковий, лате, читання, начинка, завдання, каталог, павич.

6. Прослухайте пісню І. Гавреша «Наголос генг», що стала дуже популярною (<https://www.youtube.com/watch?v=bH4OBpYcv9U>). Виділіть 5 слів, правильне наголошення яких Вас здивувало. Складіть невеличкий віршик, увівши до складу ці лексеми.

7. Запишіть слова відповідно до чинного правопису.

Жовто/гарячий, Свят/вечір, топ/модель, гал...ці, Бек...і, Гал...ці, (р)еспубліка (м)олдова, шіс...надцять, (м)узей (і)сторії (п)олтавської (б)итви, (п)улітцерівська премія, пів/Житомира, темно/блакитний, про...кт, легко/крилий, пів/яблука, харків...янка, веб/сайт, кучер...явий, конве...р, Дік...енс, Дем...ян, медв...яно, мережа (Ф,ф)ейсбук, розв...язаний, священ...ик, Межигір...я, пів/місяць, ріка/Харків, Харків/ріка, артилерист/інженер, хвас...ливий, колесо/подібний, Ельзас/Лотарингія, жук/носоріг, Волосо/жар, экс/ректор, міні/спідниця, бліц/опитування.

8. Розставте розділові знаки в реченнях. Поясніть уживання.

1) Ліс або як серби кажуть шума це не просто сосни та дуби не одна там народилась дума повна щастя ніжності журби.

2) Нічна пригода була настільки неймовірна що коли я вранці прокинувся то навіть подумав спершу чи не приснилось то мені.

3) Тепер вони вже не говорили ні про любов ні про ставлення одне до одного проте їхні погляди їхні усмішки слова які вони казали усе було насичене світлом і ясністю їхнього порозуміння на всій їхній поведінці лежав відбиток радості що єднав їх і робив щасливими.

4) На західній околиці села біля самого байраку живе Йосип Вихор повуличному Йонька.

5) Річка широка та глибока а вода синя та чиста і котиться вона виблискуючи та шумуючи.

6) Я стаю ніби меншим а навколо більшає росте і міниться увесь світ і збагачене білими хмарами небо і одноногі скрипучі журавлі що нікуди не полетять і полатані веселим зеленим мохом стріхи і блакитна діброва за селом і чорнотіла туманцем підволохачена земля що пробилася з-під снігу.

9. Випишіть значення слова «плеоназм». Доберіть 10 прикладів, що ілюструють це явище.

10. Поспостерігайте за текстами рекламних оголошень та виявіть лексичні помилки, яких припускаються мовці. Зробіть світлини цих фрагментів.

11. Відредагуйте.

1) Прийшло в голову, користуватися повагою, даремна сізіфова робота, плаття в клітку, приводимо слідувачі приклади, бути на доброму рахунку, по вимозі затормозить, в якості затрат, відношення в колективі, давати добро, займатися своєю справою, працювати по суботам, гармонічний розвиток, вірна відповідь, краєугольний камінь, одружитися по роцоту, на громадських началах, важке матеріальне положення, тягне наслідки, слід відмітити, дане питання, толковий студент, утечка інформації, головний лейтмотив, страшна іжжога, сердечні каплі, цікаве міроприємство, реєстрація учасників, любий клієнт, відпуск по хворобі, добре відноситися до роботи, маємо невеликі доходи, дисертаційне дослідження, кольоровий вкладиш, юбка в клітинку.

2) Динаміка розвитку, під відкритим небом, красива Нагано, у певній мірі, по власному бажанню, висловлюємо вам саму щире подяку, відповідно домовленості на переговорах, у залежності від даних обставин, поговорити по душах, уступити місце в автобусі, енергозберігаючий, велика Монако, по недбалості, докладчик, по заводам, красиве Міссурі, вибачте Івана, змінити дружині, річ йдеться про, запам'ятовує пристособлення, у більшості випадків.

12. Які словосполучення потребують редагування?

Говорити по телефону, ходити з понеділка по п'ятницю, іти по морозиво, захід по перерозподілу, роздати по три кілограми, по Великодню, по двом частинам, по стану на 10 травня, по першому заклику, по можливості зателефонувати, відпустка по хворобі, по завершенні виступу, план по просуванню, курси по вивченню німецької мови, мешкати по адресу, іти по допомогу, по вівторкам, по оцінці фахівця, іспит по економічній теорії, по закінченню конференції, перерозподіл по графіку.

13. Виконайте тестові завдання.

1) У якому словосполученні допущено помилку?

А путатися у реченні

Б економічний вищий навчальний заклад

В ефективна рекламна кампанія щодо...

2) Яке словосполучення потребує редагування?

А дана ситуація

Б напруга пристрастей

В цей викладач

Г чудові двері

3) У складних власних назвах лише перше слово треба писати з великої літери в рядку

А С(с)ин Б(б)ожий

Б В(е)рбна Н(н)еділя

В Б(б)абин Я(я)р

Г К(к)онституційний С(с)уд України

4) Граматично правильне продовження речення «Ми хочемо подякувати...»

А стам селянам

Б сто селян

В ста селянам

5) Дайте відповідь на запитання «Котра година»?

А десять хвилин на сьому

Б вісім годин десять хвилин

В інша відповідь

6) Яке значення слова «адрес» в українській мові?

А місце проживання фізичної особи чи знаходження юридичної особи

Б привітання з нагоди ювілею

В інша відповідь

7) Яке словосполучення потребує редагування (у значенні людина, що висловлює незадоволення)?

А протестуючий на площі

Б протестувальник на площі

8) У якому словосполученні не допущено помилки?

А самий дешевий товар

Б найдешевший товар

В найбільш дешевший товар

9) Правильною є форма звертання

А Анатолію Семеновичу

Б Анатоліє Семенович

В Анатолій Семенович

Г інша відповідь

10) Як треба відредагувати словосполучення «біжучий рядок»?

А біжачий рядок

Б рухомий рядок

В інша відповідь

11) Слова «звертання» та «звернення» є

А омонімами

Б синонімами

В паронімами

Г інша відповідь

12) Лексичне значення слова «суперечність» в українській мові

А невідповідність

Б словесне змагання

В інша відповідь

13) Словосполучення «називати по прізвищу» треба відредагувати як

А називати по прізвищі

Б називати на прізвище

14) Правильно узгоджено числівник з іменником у рядку

А три студента

Б одна друга метра

В півтора відсотки

Г чотири галичанини

14. Ознайомтеся з працею О. Баранівської «Мовні норми в Інтернеті» ([1, сс.184–193]). Якою є думка дослідниці щодо дотримання мовних норм в Інтернеті? Чи поділяєте Ви її? Наведіть свої аргументи.

15. Запишіть дефініцію терміна «суржик». Доберіть 3–4 влучні вислови щодо цього явища.

16. Укладіть кросворд за темою «Культура мовлення сучасного оратора».

Рекомендовані джерела

Базові

1. Пономарьова Г. Ф., Петриченко Л. О., Бабакіна О. О. Риторика : підручник. Харків : КЗ «ХГПА» ХОР, 2013. 420 с.

2. Дишкант Т. М., Романова І. В., Соболева С. М. Риторика : Навч. посібник. Харків : Вид-во Віровець А. П. «Апостроф», 2011. 288 с.

Допоміжні

3. Баранівська О. Мовні норми в Інтернеті. Екологія мови і мовна політика в сучасному суспільстві : збірник наукових праць. Київ. : Видавничий дім Дмитра Бурого, 2012. С. 184–193.

4. Волощак М. Збірник мовностилістичних порад лінгвістів, літературознавців, публіцистів. Київ : «Марія Волощак», 2009. 200 с.

5. Довідник з культури мови : Посібник / С. Я. Єрмоленко, С. П. Бибик, Н. М. Сологуб та ін. Київ : Вища школа, 2005. 399 с.

6. Культура мови на щодень / Н. Я. Дзюбишина-Мельник, Н. С. Дужик, С. Я. Єрмоленко та ін. Київ : Довіра, 2000. 169 с. Б-ка сер. «Словники України».

7. Масенко Л. Т. Суржик: між мовою і язиком. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2011. 135 с.

8. Микитюк О. Культура мовлення: особливості, завдання, цікавинки: навч. посібник. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2014. 236 с.

Практичне заняття 12

Роди та жанри риторики

Методичні зауваги

Принципи класифікації красномовства мають важливе місце в системі риторики й допомагають ораторові усвідомити жанр промови, який треба обрати відповідно до ситуації.

Під час опрацювання теми варто усвідомити принципи класифікації красномовства, що існували в різні історичні епохи, а також особливості сучасних підходів та спроб подібного поділу. Посиленої уваги студентства потребують жанри, що виникли порівняно нещодавно.

Мета: закріпити та поглибити знання про основні принципи класифікації красномовства; розвивати вміння характеризувати, зіставляти, робити логічні висновки; виховувати культуру мовлення та мислення.

Теми доповідей

1. Особливості інавгураційних промов (1–2 промови зарубіжних та українських діячів за вибором студента).
2. Тост: історія та сьогодення.
3. Визначальні риси сучасної мітингової промови.

Запитання для самоконтролю

1. У чому полягає різниця між поняттями «рід» та «жанр»?
2. Кому належить одна з найдавніших класифікацій красномовства?

3. Як античні класифікації вплинули на поділ родів та жанрів доби Середньовіччя та Відродження?

4. Яким чином класифікації представлені в риториках професорів Києво-Могилянської академії?

5. У чому полягають особливості сучасних класифікацій?

Завдання

1. Прочитайте текст про подяку та панегірик за часів Києво-Могилянської академії. Запишіть ознаки, що характеризують ці жанри.

Промову при складанні подяки називали євхаристичною, бо євхаристія – це промова-подяка Всевишньому. Цей жанр актуалізувався під час отримання подарунків, нагород, відзнак, звань, посад тощо. На думку Ф. Прокоповича, при складанні євхаристичних промов бажано «...сказати про свою вдячність». Тобто, говорячи сучасною мовою, цей жанр мав етикетний характер і містив формули, які відповідали ситуації подяки.

Основною ознакою панегірика було уславлення визначної події або подвигів державних, громадських, церковних діячів. Цей жанр присвячували таким особам, як П. Могила, В. Ясинський, Ст. Яворський, Петро І. В українському красномовстві панегірик з'явився наприкінці XVI ст. («Просфонема», 1591), а в першій третині XVII ст. був представлений циклами «Візерунок цнот... Єлисею Плетенецькому» О. Митури (1618), «Імнологія» (1630), «Евфонія» (1633). Одним з найвідоміших панегіристів прийнято вважати І. Орловського, чий твір «Муза Роксоланська» (1688) услаблював гетьмана І. Мазепу. За Ф. Прокоповичем, у промовах, присвячених подвигам осіб, треба було зважати на «природу людини (тіло, душа, чесноти, пам'ять, знання); долю особи (рід, слава предків, друзі); навчання (рівень знань); учинки, дії особи» тощо.

Зазначимо, що окреслені жанри, добре обґрунтовані професорами Києво-Могилянської академії, не втратили свого значення і в наступні періоди розвитку вітчизняного красномовства (*Романова І. В. Подяка та панегірик за часів Києво-Могилянської академії. Десята наукова конференція Харківського*

університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба «Новітні технології – для захисту повітряного простору» : тези доповідей, 9–10 квітня 2014 р. X. : ХУПС ім. І. Кожедуба, 2014. С. 341.)

2. Прослухайте інавгураційні промови двох останніх Президентів України. Порівняйте їх із точки формулювання тези, аргументів та прикладів.

3. Прослухайте промову Я. Соколової, виголошену 12 лютого 2020 року у Верховній Раді України. Які вирашні моменти Ви можете відзначити?

4. Перегляньте відео за участі В. Портнікова в рамках проекту «Четверта влада: вплив, виклики, відповідальність» (<https://www.youtube.com/watch?v=LE23xUy90Oo>). У чому, на Ваш погляд, полягає унікальна манера виступу журналіста? До якого роду та жанру можна віднести цю промову?

5. Ознайомтеся з наведеною нижче застільною промовою. Розкажіть про її визначальні риси як жанру.

Пам'ятаєте мрію одного гангстера? Він мріяв пограбувати банк і на помітному місці залишити відбитки пальців... своєї тещі. Тільки в поганого зятя можуть виникати погані думки про тещу. Випиймо за гарного зятя і його гарну тещу!

6. Прослухайте політичну промову вітчизняного та зарубіжного діяча. Спробуйте порівняти їх, виставляючи максимальну кількість балів (5). Заповніть таблицю.

Критерії	Вітчизняний діяч _____	Зарубіжний діяч _____
Чи сформульована теза вправно?		
Чи наявні аргументи?		
Чи проілюстровано промову прикладами?		
Чи використовує діяч політичні гасла?		
Наскільки доречним є послюговування відповідними художніми засобами?		

Чи перегукується теза з висновком?		
Наскільки переконливою була промова?		

7. Порівняйте класифікації В. Молдована та Г. Сагач.

Жанри красномовства (За В. Молдованом)

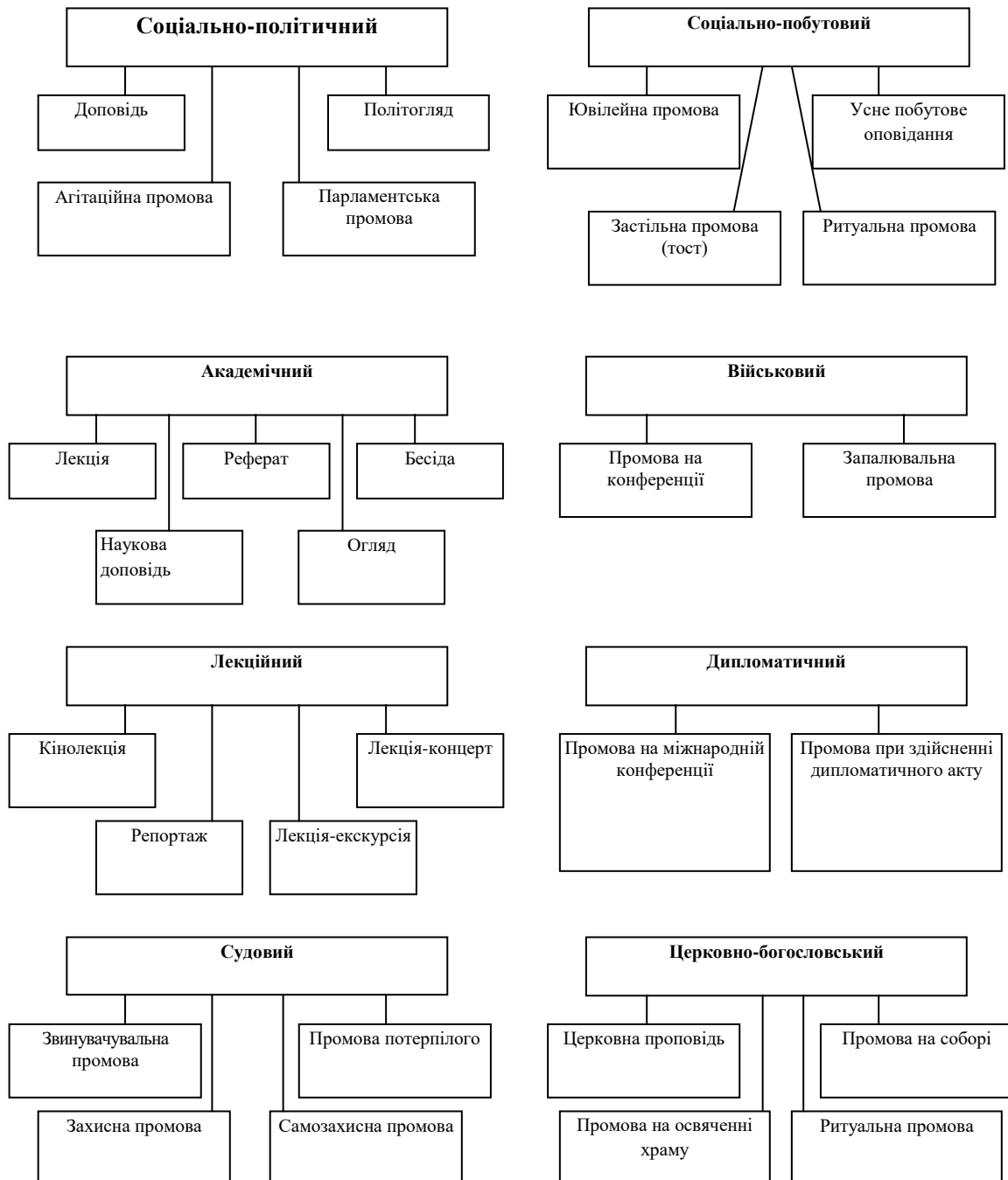

Схема 1

Основні жанри (роди й види) ораторського мистецтва (За Г. Сагач)

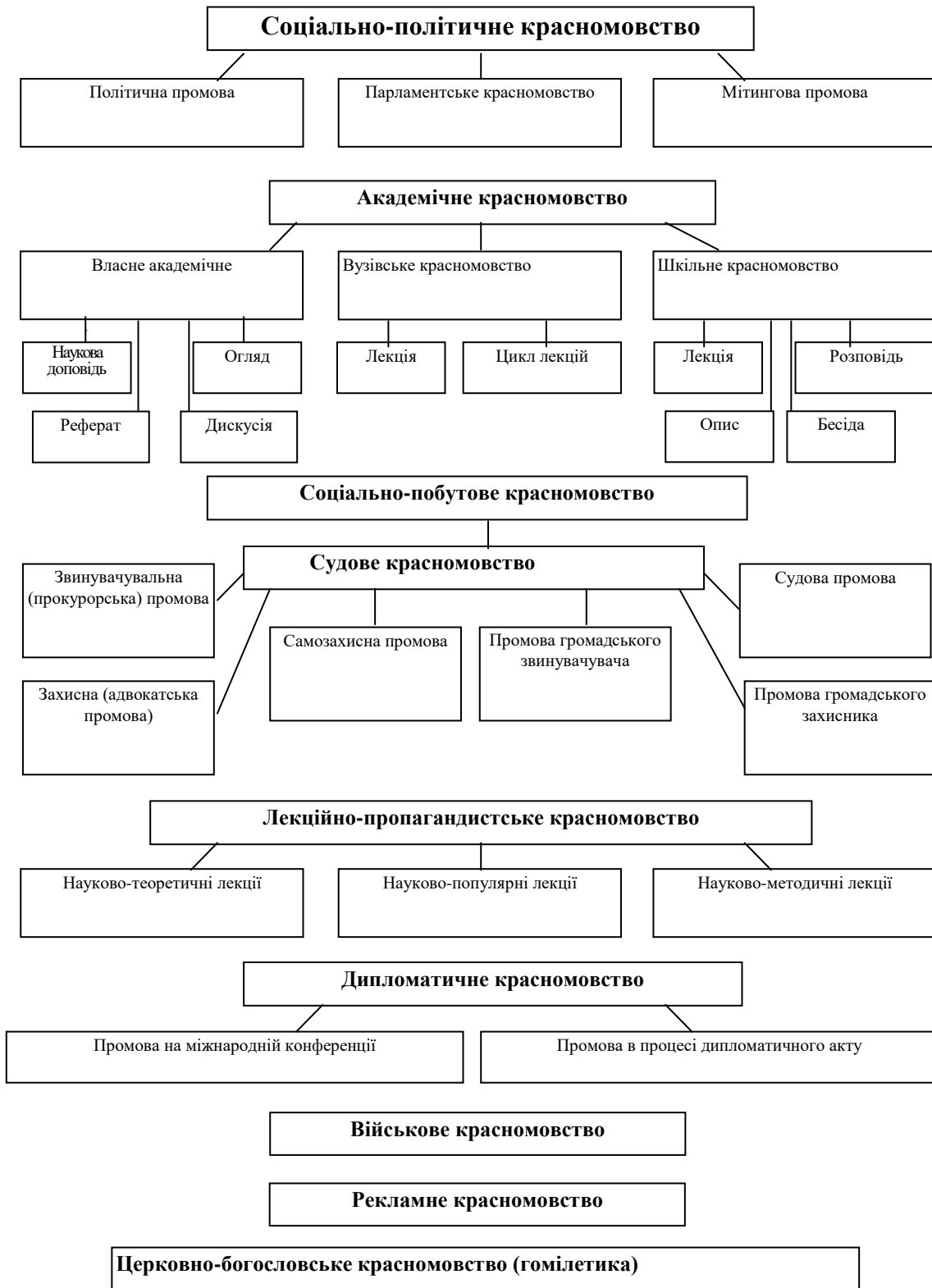

Схема 2

8. Опрацюйте наукову статтю М. Тимошика «Жанрові особливості рекламних матеріалів та специфіка їх редакторської підготовки» (<http://knukim.edu.ua/wp-content/uploads/2014/06/31.pdf>). Випишіть, які вимоги висувають до рекламного тексту та які особливості його визначають.

9. На основі будь-якого рекламного тексту виділіть його структуру. Напишіть свій зразок.

10. Уявіть, що Ви фахівець, якого запросили на співбесіду, де треба виголосити промову-представлення. Запропонуйте алгоритм підготовки такого тексту, а також те, чого варто уникати, будуючи таку промову.

11. Прочитайте промову гетьмана Богдана Хмельницького, виголошену 8 січня 1654 року. Визначте її рід та жанр. Свою відповідь обґрунтуйте.

Панове полковники, осавули, сотники і все Військо Запорозьке і всі православні християни! Відомо вам усім, як нас Бог ослобонив з рук ворогів, що гонять Церкву Божу і кривдять усе християнство нашого східного православ'я. Шість років живемо ми в нашій землі без господаря – у безнастанних війнах і кровопролиттях з гонителями й ворогами нашими, що хочуть винищити Церкву Божу, аби ім'я руське ані згадувалося в землі нашій. Вельми се нам усім докучило, і бачимо, що не можна нам довше жити без царя. Тому нині зібрали ми явну раду всьому народові, аби-сьте вибрали собі господаря з чотирьох, котрого хочете. Перший – цар турецький, багато разів він закликав нас через послів своїх під свою владу. Другий – хан кримський. Третій – король польський: коли того захочемо, він ще й тепер нас може прийняти до давньої ласки. Четвертий – православний государ Великої Росії, цар і великий князь Олексій Михайлович, вся Русі самодержець східний, котрого ми вже шість літ безнастанно собі випрохуємо. Вибирайте, котрого хочете!

Турецький цар – бусурман; усім вам відомо, яку біду терпить братія наша – православні греки, і в якому утиску від безбожних. Кримський хан теж бусурман; поневолі прийнявши його в приятелі, які незносні біди ми перетерпіли! А яка неволя, яке нещадне пролиття християнської крові від панів польських, того нікому з вас не треба оповідати: всі ви самі знаєте, що за

краще вважали вони жида і пса, ніж християнина-брата нашого. Православний же великий государ, цар східний – одного з нами грецького закону, ми з православними Великої Росії одно тіло церковне, що має головою Ісуса Христа.

Сей великий християнський государ змилювався над незносними кривдами православної церкви нашої Малої Росії. Не злегковаживши безнастанних наших шестилітніх благань, він прихилив до нас милостиве своє царське серце і прислав до нас своїх великих ближніх людей з царською ласкою. Коли ми тепер його щире полюбим, то, крім його великої руки, не знайдемо благодішнішого пристановища А коли хто з нами в тім не згоден, тепер куди хоче – вільна дорога! (Цитуємо за: *Промови, що змінили світ / Пер. з рос. В. М. Верховеня; Упоряд. та авт. іст.-біогр. нарисів А. Ю. Хорошевський; Худож.-оформлювач Б. П. Бублик. Харків : Фоліо, 2009. С. 37.*)

12. Укладіть кросворд за темою «Роди та жанри риторики».

Рекомендовані джерела

Базові

1. Пономарьова Г. Ф., Петриченко Л. О., Бабакіна О. О. Риторика : підручник. Харків : КЗ «ХГПА» ХОР, 2013. 420 с.

2. Дишкант Т. М., Романова І. В., Соболева С. М. Риторика : Навч. посібник. Харків : Вид-во Віровець А. П. «Апостроф», 2011. 288 с.

Допоміжні

3. Грицаєнко Л. М. Основи красномовства. Видання 2-ге, доп. Київ : Видавничий дім Дмитра Бурого, 2018. 260 с. URL: https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/9828/2/Grytsaenko_OK_2018_NP.pdf (дата звернення 15.04.2020)

4. Куньч З. Українська риторика: історія становлення і розвитку. Львів : Вид-во Львівська політехніка, 2011. 248 с.

Практичне заняття 13

Культура ведення діалогу та суперечки

Методичні зауваги

Уміння вести діалог та суперечку посідає чільне місце в житті оратора, адже здатність обґрунтувати власну позицію щодо певного питання є показником загальної ерудованості людини.

Упродовж заняття студентська молодь має теоретично та практично зорієнтуватися в матеріалі, змоделювати складні ситуації дискусії та шляхи їх розв'язання.

Мета: закріпити та поглибити знання про особливості ведення діалогу та суперечки.

Теми доповідей

1. Роль полеміки в діяльності оратора.
2. Етика суперечки.
3. Слухання як активний процес.

Запитання для самоконтролю

1. Що таке суперечка й коли вона виникає (історична епоха)?
2. Хто є учасниками суперечки?
3. Що таке еристика?
4. У чому полягає небезпека суперечки заради переконання?
5. Що таке дискусія?
6. Що таке полеміка? Чим вона відрізняється від диспуту, дебатів?
7. Що таке діалог?

Завдання

1. Доведіть або спростуйте слова Плутарха: *«Навчися слухати, і ти зможеш мати користь навіть із тих, хто погано говорить».*

2. Прокоментуйте думку про те, що суперечка – супутник людей різних історичних епох.

3. Підготуйте невелике повідомлення про історію античної суперечки.

4. Про яке значення суперечки говорить Б. Шоу в такому вислові: *«Якщо у Вас – яблуко і в мене – яблуко, і ми обмінємося ними, то в кожного з нас буде по яблуку. Але якщо в кожного з нас по ідеї й ми обмінюємося ними... то кожен із нас стає багатшим»?*

5. Об'єднайтеся в мікрогрупи й розкажіть про види суперечки за метою:

- суперечка як засіб пошуку істини;
- суперечка як переконання іншої сторони;

- суперечка заради перемоги;
- суперечка заради суперечки;
- суперечка заради доказів;
- суперечка як гра.

6. Поясніть вислів Аристотеля: *«Платон – мій друг, але істина дорожча»*.

7. Зі «Словника термінів і понять з риторики» виписіть визначення слова «еристика».

8. Доведіть, що в запропонованій цитаті М. Хвильового йдеться про внутрішню суперечку: *«Я – чекіст, але я і людина»*. Із якого твору її взято?

9. Ознайомтеся з визначеннями видів суперечки за формою.

Дискусія – публічна суперечка, яка ведеться компетентними людьми й ставить за мету розв’язання певної проблеми чи принаймні виявлення шляхів та її розв’язання і зближення позицій учасників цієї суперечки.

Полеміка – різновид публічної суперечки, для якої характерні протистояння, конфронтація; форма протиставлення принципово різних думок, ідей, точок зору.

Диспут – публічна суперечка, що виявляється в обговоренні наукового чи суспільно важливого питання із залученням широкого кола фахівців і зацікавлених осіб.

Дебати – суперечка, в основі якої лежить обмін думками щодо питання.

Діалог – логіко-комунікативний процес взаємодії людей через вираження своїх смислових позицій.

10. Проаналізуйте сильні та слабкі аспекти вміння вести суперечку.

11. Вас запросили взяти участь у суперечці на тему «Дистанційна освіта: за і проти». Продумайте власні аргументи та опонентів.

12. Перегляньте дискусію «Пізньорадянська фотографія. Між естетикою та пропагандою» (<https://www.youtube.com/watch?v=1d7iKtL6dx8>). Як вона вплинула на Вас? Хто з учасників Вас переконав?

13. Розкажіть про коректні засоби ведення суперечки.

14. Доберіть ілюстрації до використання некоректних засобів ведення суперечки.

15. Обґрунтуйте такі хитрощі суперечки: щодо тези, щодо аргументів, щодо форми (демонстрації).

16. Змоделюйте ситуації, у яких реалізуються:

1) аргумент до мас;

2) аргумент до жалю;

3) аргумент до фізичної сили.

16. Розкажіть про принципи та правила ведення суперечки.

17. Прокоментуйте слова Д. Вількінса: *«Намагайся, щоб у суперечці слова твої були м'які, а аргументи тверді»*.

18. Запишіть визначення таких видів діалогу: сократівський, риторичний, інформативний.

19. На платформі «Prometheus» пройдіть курс «Як ефективно спланувати та провести діалог».

20. Укладіть кросворд за темою «Культура ведення діалогу та суперечки».

Рекомендовані джерела

Базові

1. Пономарьова Г. Ф., Петриченко Л. О., Бабакіна О. О. Риторика : підручник. Харків : КЗ «ХГПА» ХОР, 2013. 420 с.

2. Дишкант Т. М., Романова І. В., Соболева С. М. Риторика : Навч. посібник. Харків : Вид-во Віровець А. П. «Апостроф», 2011. 288 с.

Допоміжні

3. Ільків А. В. Толерантне спілкування – один із засобів ефективного впливу на особистість : навчальний посібник. Львів : ЛьвДУВС, 2013. 160 с.

4. Культура спілкування та етикет керівника : навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів / В. Г. Рибалка, Л. М. Газнюк, В. О. Копилов та ін. Харків : «Федорко», 2012. 292 с.

5. Олійник О. Сучасна ділова риторика : Навч. посібник. Київ : Кондор, 2010. 166 с.

Післямова

Риторика як наука та навчальна дисципліна посідає чільне місце в системі координат закладу вищої освіти, що готує гуманітаріїв. Для успішного вивчення запропонованого курсу важливою бачиться здатність студента – майбутнього педагога – впливати за допомогою слова на аудиторію. Укладачем цих настанов дібрано найбільш ефективні та оптимальні завдання, покликані виховати в людині всебічно розвиненого оратора, цікавого для публіки.

Пріоритетним видом робіт, особливо на практичних та семінарських заняттях, є колективний аналіз тексту промови. У додатках розміщено тексти орацій, у яких студенти мають управляються в розпізнаванні композиційних елементів, виявленні художніх тропів та фігур, з'ясуванні їх значення. Такий вид роботи можна розширити іншими завданнями, наприклад: якими прийомами можна урізноманітнити промову; уривок із тексту доповнити своїм тощо.

Формування ораторських навичок студентів відбувається під час публічних виступів. Основою виголошення успішної промови є не тільки її зміст, але й створення атмосфери толерантності між учасниками риторичної діяльності. Студентська молодь має виховати в собі толерантного слухача, а оратор повинен активізувати арсенал прийомів, що забезпечать безперервну увагу присутніх. Публічний виступ має супроводжуватися його аналізом, мета якого – передусім указати на позитивні моменти та виділити недоліки. Посткомунікативний етап сприяє виробленню критичної позиції щодо власного виступу, уважного ставлення до позиції іншого.

Ефективність сучасної промови визначається не тільки знанням основ риторики. Освічений оратор – це той, хто на належному рівні обізнаний із законами логіки, психологією, філософією тощо. Особливе місце у формуванні людини, яка діє словом, відіграє лінгвістичний розділ – культура мовлення. Вона є невід'ємною частиною загальної культури особистості, що передбачає упорядкування життя та удосконалення людини через слово.

Додаток А

Зміст програми навчальної дисципліни «Риторика»

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1

Історичний розвиток риторики

Тема 1. Риторика як наука публічного мовлення

Загальні поняття про риторику. Причини, що зумовили виникнення риторики. Риторика як складова соціально-гуманітарних наук. Риторика і театральне мистецтво.

Історичні відомості про риторику. Риторика в країнах стародавнього Сходу. Найвидатніші оратори Давньої Греції і Давнього Риму. Візантійська риторика. Риторика в арабо-мусульманському світі. Місце риторики в традиційній культурі країн Далекосхідного регіону. Історія красномовства у східних слов'ян. Інститут Живого слова.

Сучасний стан розвитку риторики. Основа неориторики – нові наукові теорії (теорія мовленнєвої діяльності, психолінгвістика, теорія тексту, дослідження розвитку мовлення у дитини та дорослої людини). Шляхи формування сучасного оратора.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2

Основні категорії риторики

Тема 2. Загальні правила підготовки промови

Класична риторика, її предмет та мета. Етос, пафос і логос – категорії риторики.

Складові розділи риторики.

Інвенція. Вибір теми. Чинники, що обумовлюють вибір теми. Види тем (пояснювальні, описові, біографічні, агітаційні). Усвідомлення своєї мети виступу з промовою. Поняття про стратегію та тактику виступу. Добір матеріалу: джерела, накопичення, систематизація. Вимоги до змісту твору. Оцінка змісту.

Диспозиція. Раціональні способи опрацювання матеріалу. Залежність розміщення матеріалу від жанру усного чи письмового виступу. План промови, види планів. Робота над композицією промови. Методи викладу матеріалу (індуктивний, дедуктивний, метод аналогії, концентричний, ступінчастий, історичний).

Елокуція. Вияв думки у слові. Творча робота над цілісним текстом промови. Меморія. Акція.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 3

Культура спілкування та мовлення оратора

Тема 3. Культура та етика спілкування оратора

Оратор та аудиторія.

Образ оратора як сукупність зовнішніх та внутрішніх особливостей людини. Основні оцінки щодо виявлення особистісних якостей оратора. Вимоги до зовнішнього вигляду оратора.

Класифікації типів ораторів від античності до наших часів.

Образ аудиторії та її основні види. Ознаки аудиторії. Групи аудиторій.

Невербальні засоби спілкування

Співвідношення вербальної та невербальної комунікації. Основні класифікації невербальних засобів спілкування.

Кінесика як вивчення зовнішніх проявів людських емоцій та почуттів: міміка, жестика, пантоміміка.

Просодика як ритміко-інтонаційне оформлення мови. Техніка промови. Голос, ритм, мелодика, інтонації, наголоси, дикція, дихання.

Проксеміка як аспект невербальних засобів спілкування.

Національна специфіка реалізації невербального спілкування.

Поняття мовленнєвої комунікації. Основні функції спілкування. Значення налагодження широкого полілогу між учасниками комунікації. Етичні правила спілкування. Побутове спілкування. Причини комунікативних невдач.

Способи привертання та утримування уваги слухачів.

Тема 4. Культура мовлення сучасного оратора

Поняття «культура мовлення». Зв'язок риторики та культури мовлення. основні поняття. Літературна мова – основа культури мови. Норма як ознака літературної мови. Поняття мовної норми.

Комунікативні ознаки культури мови.

Поняття багатства та різноманітності мови оратора: шляхи збагачення мовного ресурсу.

Значення точності мови оратора як запорука ефективності промови.

Логічність мови та основні причини виникнення алогізмів.

Чистота мови оратора та основні причини недоліків вимови звуків мови.

Доречність, достатність і ясність, образність, правильність мови.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 4

Класифікації красномовства, ведення діалогу та суперечки

Тема 5. Роди і жанри риторики

Історія класифікації красномовства. Класифікації красномовства доби античності (Аристотель, Цицерон). Середньовічні класифікації красномовства. Спроби розмежування родів та жанрів у викладацькій діяльності професорів Києво-Могилянської академії. Американські принципи класифікації на прикладі Поля Сопера. Роди красномовства (за Г. Апресяном). Загальна характеристика соціально-політичного (доповідь, політична промова, промова на мітингу, агітаційна промова, оглядова промова), академічного (лекції, наукова доповідь, наукове повідомлення), судового (промова прокурора, адвоката, винного), церковно-богословського (проповідь, промова на соборі), дипломатичного, соціально-побутового (ювілейна, застільна, траурна промови), рекламного красномовства. Класифікації красномовства А. Міхневича та О. Зарецької.

Тема 6. Культура ведення діалогу та суперечки

Слухання як активний процес. Нерелексивне та релексивне слухання. Стили слухання: чоловічий, жіночий.

Види суперечки: дискусія, полеміка, евристика. Логічна структура спору. Принципи ведення суперечки: попередня підготовка, толерантне ставлення до опонентів, послідовний аналіз альтернатив, коректність, відстороненість, подолання психологічних бар'єрів, поетапне наближення до істини.

Поняття про психологічні хитрощі (засоби) суперечки. Некоректні засоби: хитрощі стосовно тези, хитрощі стосовно аргументів, хитрощі стосовно форми.

Діалог як форма людського спілкування. Мистецтво відповідати на запитання.

Додаток Б

Критерії оцінювання практичного заняття

Діагностику знань, умінь та навичок проводимо під час кожного практичного заняття, перевіряючи виконання всіх завдань, винесених на розгляд.

Критеріями оцінювання усних завдань є такі: відповідність орфоепічним, лексичним, граматичним, стилістичним нормам; повнота відповіді; точність, ясність; логічна послідовність думки, аргументованість викладу, наявність ілюстративного матеріалу; уміння критично мислити та робити власні висновки.

Критеріями оцінювання письмових завдань є такі: відповідність орфографічним, пунктуаційним, лексичним, граматичним, стилістичним, словотвірним нормам; повнота відповіді; точність, ясність; логічна послідовність думки, аргументованість викладу, наявність ілюстративного матеріалу; уміння критично мислити та робити власні висновки; уміння давати відповіді на запитання; наявність усіх виконаних завдань (у зошиті з дисципліни); охайність та акуратність.

Шкала оцінювання практичного заняття:

Бали	Критерії
max 5	Цілковите дотримання вимог щодо усних та письмових робіт; наявність усіх виконаних завдань; високий рівень культури мови та мислення.
4	Дотримання вимог щодо усних та письмових робіт; наявність усіх виконаних завдань із незначними неточностями; достатній рівень культури мови (наявність 1–3 помилок) та мислення.
3	Часткове дотримання вимог щодо усних та письмових робіт; наявність половини виконаних завдань зі значними неточностями; низький рівень культури мови (наявність понад 10 помилок) та мислення.

Додаток В

Схема оцінювання ораторського виступу

Посткомунікативний етап риторичної діяльності збігається з аналізом виступу оратора, до якого залучаються як студенти, так і викладач. Важливим є й самооцінювання, що покликане виробити самокритичність та об'єктивність риторика.

1. Відомості про оратора (ПІБ, група).
2. Відомості про рецензента (ПІБ, група).
3. Виступ (тема, тривалість, кількість присутніх, дата проведення).
4. Критерії оцінювання (дати відповіді на запитання, оцінюючи кожний критерій від 0,3 до 0,5 балів). Максимальна кількість балів, яку може отримати студент, – 5, мінімальна – 3.

Критерій	Кількість балів (від 0,3 до 0,5)
1. Чи оголошено тему виступу?	
2. Чи правильною є композиція (вступ, теза, аргументи, приклади, висновки)?	
3. Наскільки переконливими є частини композиції?	
4. Чи вдалося встановити контакт зі слухачами?	
5. Чи повною мірою вдалося використати невербальні засоби спілкування (мімічні, жестові рухи, постава, хода, уміння тримати себе на публіці, відповідність зовнішнього вигляду ситуації мовлення)?	
6. Якою була техніка мовлення (дикція, інтонація, темпоритм)?	
7. Якою є культура мовлення (порушення орфоепічних, акцентуаційних, лексичних, граматичних, стилістичних, словотвірних норм)? Високий, середній, низький рівень (відповідно 0,5; 0,4; 0,3 бала).	
8. Чи представлено наочність виступу?	
9. У чому полягає оригінальність виступу?	
10. Чи дотримано регламент виступу (до 8 хвилин)?	
Усього за виступ:	

5. Яким є найбільш виграшний момент виступу?
6. Яким є програшний момент виступу?
7. Якими є побажання ораторові?

Додаток Г
Тексти промов

Текст 1

Сергій Аверинцев «Премудрість Божа спорудила «Дім» (Приповісті 9, 1), щоб Бог перебував із нами: концепція Софії та значення ікони)»

(Скорочено) (1998 р.)

Я дуже вдячний керівництву Києво-Могилянської академії за почесну можливість освіжити та оновити давні й теплі стосунки із сутнісною формою цього славного Міста, яке зібрало в собі величезний скарб історичної пам'яті. Я висловлюю свою подяку за дозвіл прочитати лекцію в приміщенні Академії, яка у пізній схоластичний та ранній модерний період була такою важливою для нас, північних учнів київських докторів як модель для наших московських освітянських установ, таких як Школа Ліхудів або Слов'яно-Греко-Латинська Академія...

Предмет моєї лекції різнобічно пов'язаний із геоісторичним локусом нашого історичного діалогу. Мені особисто здається радше неможливим вимовляти назву міста Києва, не розмірковуючи про його найсвятіший Палладіум, що зветься «Собором Святої Софії»... Він викликає роздуми про значення імені «Софія, мудрість Божа» й нагадує мені добре відомий факт, що іконографічний різновид Софії, який пов'язується із західною «непорочністю», створено у Києві... Таким чином, я спробую відповісти на питання про суть цього феномену: Ікона Софії. Власне, мова піде про два питання, які є взаємопов'язаними: 1. Що є Софія? 2. Що таке ікона?

Східно-християнська традиція ікони, створена у Візантії, культивована та розвинута у східноєвропейському ареалі, від Македонії до монастирів північної Росії, являє собою особливий тип святого образу, що займає середню позицію між емоційним і чутливим мистецтвом Заходу та схематичним і статичним збудженням певних індуїстських йантра чи ісламських каліграфічних зображень... Традиційні закони ікони не дозволяють ані миловидності ренесансних мадонн, ані огрядності барокових святих; але уникання чуттєвого

не виключає людського Обличчя та людської Форми як головного відображення Божественного... Цей художній та духовний еквілібріум, що існує саме посередині між крайнощами Східного не-гуманістичного почуття священного та Західним гуманізмом, здається, має якесь особливе універсальне значення. Він – поза межами Мистецтва, навіть релігійного мистецтва...

Містична концепція «Софії» містить у собі як відкритість творінь перед Творцем, так і милість Творця до свого творіння, але обидві як єдину та унікальну тайну...

Може видатись дещо дивним, що концепція Софії дискутувалась (й дискутується) у нашому столітті нібито як щось нове. Але ж у російській, а також і в українській православній іконографії «софіологічні» теми та мотиви були присутні протягом століть. То якими ж є значення та богословське обґрунтування цих мотивів?

Основним джерелом були книги «мудрості» Старого Завіту. Обидва духовні досвіди, вкрай важливі для біблійної віри – досвід первинної онтологічної дистанції між творцем і творінням та досвід трансцендентної Присутності – довели до зростання тенденції заміни Божого імені якимись словами, що позначають модуси Його Присутності в іманентності, такими як Його «Слава», Його «Влада» і т. ін. Виняткове місце між цими іменами присутності належить «Премудрості» або Софії...

Щодо Нового Завіту, то «Божа Мудрість» згадується у 1 Посланні до Коринтян, 1:24, у відверто христологічному контексті. Для критиків «софіологічної» концепції цей текст здається остаточним вирішенням та кінцем запитань: «Божа Мудрість», вважають вони, є просто одним із христологічних імен – і нічого більше. Але здається важливим, однак, що Апостол Павло говорить не просто про Христа, а Христа розіп'ятого... Таким шляхом ми повертаємось до тайни причетності, до обміну між божественним Логосом і створеною природою, наново твореною у ньому...

У російському рукописі XVII ст. Софія визначається як «душа неизреченного девства», тобто суть тої чистоти, яка є необхідною для творіння. яке було колись створене непорочним...

Традиція православної ікони була встановлена та культивована, як всі знають, у Візантії. Що ж, треба ще раз сказати, що та ж Візантія утворила найрадикальніший іконоборницький рух... І в цьому полягає секрет ікони: теорія та мистецтво ікони справді протистояли виклику іконоборства...

Слово «ікона» походить від грецького «εἰκών» (образ, відображення). У мові грецької православної традиції це слово є дуже насиченим, із великою кількістю глибоких конотацій. Його уживано не лише для об'єкта сакрального мистецтва, але передусім як богословський технічний термін у контексті інтерпретації видимого світу стосовно незримої реальності... Дійсність... розміщується точно у «софійних» межах між Іманентністю та Трансцендентністю, видимим та невидимим, природним та неприродним...

Слово «ікона», як і ім'я «Софія», означає врешті-решт, одне й те ж: таїну людської гідності в її християнській інтерпретації.

Текст 2

Вступна промова Міністра закордонних справ України Дмитра Кулеби на першому із засідань Форуму безпекового співробітництва ОБСЄ в період головування в ньому України (29.04.2020)

Пане Головуючий, Пане Генеральний Секретар, Ваші Високоповажності, Пані та Панове!

Вітаю вас на першому засіданні Форуму безпекового співробітництва ОБСЄ під Головуванням України. Я радий повернутися до ОБСЄ, наразі в новій якості. Дозвольте розпочати з висловлення вдячності Туреччині за її успішне Головування упродовж попереднього триместру. Також вітаю Німеччину з приєднанням до Трійки ФБС. Україна очолюватиме роботу ФБС у буремний час триваючої агресії Росії проти моєї держави та глобальної коронавірусної пандемії. Це – час важких викликів. Однак ми продовжуватимемо сподіватися

на можливості та конструктивні відповіді. Посеред всього теперішнього хаосу ОБСЄ залишається важливою платформою співробітництва та діалогу. (Зізнаюся, що я повторював ці слова багато разів під час моєї майже п'ятирічної роботи у Відні). Унікальна концепція всебічного підходу ОБСЄ до безпеки є актуальною, як ніколи. Особливо зараз, коли наші спільноти зіткнулися з безпрецедентними гібридними загрозами, обмеженнями, економічною кризою та докорінними змінами в повсякденному житті. Форум, з його фокусом на політико-військовий вимір безпеки, є ключовим стрижнем ОБСЄ. Сьогодні ми є свідками безпрецедентного рівня нестабільності, недовіри та непередбачуваності в регіоні ОБСЄ. Ця ситуація позначена навмисним та грубим нехтуванням нашими спільними принципами й зобов'язаннями, починаючи від Гельсінкських, закінчуючи Паризькими, й іншими. І нам відомо, кого ми маємо звинувачувати в цьому. Ми не можемо просто сидіти й спостерігати. Ми повинні відновити повне та сумлінне дотримання наших принципів та зобов'язань. Мають бути взяті кроки щодо відбудови довіри та стабільності в нашому регіоні. Форум є саме тією платформою, щоб робити це. Нам потрібен відвертий та практичний діалог. Як засвідчує наше минуле, за наявності політичної волі, такий діалог може принести відчутні результати. Перша річ, яка спадає мені на думку, коли я говорю про це, є, звичайно, Спеціальна моніторингова місія ОБСЄ в Україні. Шість років тому держави-учасниці ОБСЄ знайшли мужність відправити сотні своїх громадян у якості міжнародних цивільних спостерігачів у зону конфлікту для роботи в дуже небезпечному та непередбачуваному безпековому середовищі. Зараз я хочу віддати шану пам'яті американського медика Джозефа Стоуна, який утратив життя при виконанні своїх обов'язків у 2017 році. Користуюсь нагодою, щоб висловити мої щирі співчуття його сім'ї, колегам та друзям, я попрошу посла Сполучених Штатів передати їм мої слова. Ми продовжуємо цінувати внесок всіх цивільних спостерігачів, які працюють в охопленій конфліктом зоні. Україна впевнена, що політико-військові аспекти цього конфлікту повинні залишатися в центрі уваги Форуму.

Шановні колеги, дозвольте коротко окреслити пріоритети Українського Головування упродовж його здійснення у весняно-літній період. Ми прагнули розробити добре збалансований та орієнтований на перспективу порядок денний. Розпочну зі складної безпекової ситуації в Азово-Чорноморському регіоні, позначеної триваючою мілітаризацією та перешкоджанням свободі міжнародного судноплавства. Нам потрібно розпочати ретельне обговорення цієї проблеми у ФБС. Високопосадовці та доповідачі від академічних кіл повинні представити своє бачення, аналізуючи наслідки розвитку подій для ширшого регіону та можливі кроки, до яких ми могли б удатися, щоб завернути такий розвиток у зворотному напрямку. Наступним дуже актуальним питанням є глобальна коронавірусна пандемія, її вплив на збройні сили та роль останніх у сприянні урядам у боротьбі з цією загрозою. Нам потрібно розглянути можливі наслідки цих кроків для імплементації заходів зміцнення довіри й безпеки у військовій галузі. Україна планує приділити пильну увагу питанню гібридних загроз та їхнього можливого взаємозв'язку із сучасними методами ведення війни. Ці загрози стоять перед більшістю держав-учасниць. У продовження минулорічних кроків Швейцарського Головування подальший безпековий діалог буде присвячений діяльності та регулюванню приватних військових компаній. Віденський документ залишається одним зі стрижнів Європейської архітектури безпеки. Його модернізація давно назріла, беручи до уваги стрімкий технологічний розвиток військової сфери та нестачу ефективних сучасних процедур зменшення ризиків та механізмів попередження інцидентів. Кількість держав-учасниць, які поділяють цю точку зору, зростає, що, зрештою, привело до напрацювання спільних пропозицій, підтриманих переважною більшістю з них. Тим часом раптові військові навчання, особливо такі, що проводяться поблизу кордонів, вимагають особливої уваги. Їх проведення повинно бути обговорено державами-учасницями під кутом зору посилення заходів транспарентності. Минулого року Міністерська зустріч ОБСЄ в Братиславі відзначила річницю резолюції Ради Безпеки ООН 1540 та підтвердила готовність держав-учасниць і ОБСЄ взяти активну участь у

відповідному Всеосяжному Огляді. Наш безпековий діалог розгляне можливий внесок ОБСЄ в оглядовий процес. Ми запросимо держави-учасниці до обміну інформацією про національні підходи до порядку денного нерозповсюдження, зокрема, шляхом оцінки дотримання угод у галузі озброєння та нерозповсюдження. Наші пріоритети також включають наголос на проблемі легких озброєнь і стрілецької зброї та запасів звичайних боєприпасів. Ми повинні продовжувати удосконалювати відповідні Кращі Практики ОБСЄ. Це могло б сприяти протидії нелегальному обігу стрілецької зброї з використанням національних процедур контролю, ефективного експортного контролю та прикордонних і митних механізмів. Також ми хотіли б привернути увагу держав-учасниць до питання розмінування, а також ролі ОБСЄ у сприянні державам-учасницям в цій сфері. Це питання особливо актуальне у світлі складної гуманітарної ситуації та довкола певних районів окупованих Донецької та Луганської областей України. Воно також має особливу важливість для держав-учасниць, що стикаються з негативним гуманітарним та соціальним впливом мін та вибухонебезпечних залишків війни. Спільно з Албанським Головуванням в ОБСЄ ми плануємо відзначити 20-ту річницю резолюції Ради Безпеки ООН 1325 щодо жінок, миру та безпеки. З 2014 року українські жінки відіграють безпрецедентну роль у захисті свободи та територіальної цілісності України в міжнародному збройному конфлікті, що відбувається на території моєї країни. Ми надаємо великого значення повному виконанню резолюції 1325 щодо захисту прав жінок в умовах конфлікту та підтримуємо їх внесок у весь мирний процес в Україні. Ми досягли значного прогресу в цьому відношенні. Планується, що під час Головування України також відбудуться Дев'ята Щорічна дискусія з виконання Кодексу поведінку стосовно військово-політичних аспектів безпеки та Щорічна конференція ОБСЄ з огляду питань безпеки. Ми готові зробити свій внесок у проведення цих важливих заходів. Насамкінець, дозвольте подякувати Албанському головуванню в ОБСЄ за його лідерську роль та Секретаріатові ОБСЄ – за вагомому підтримку в плануванні та проведенні роботи Форуму. Радий

скористатися цією нагодою звернутися до вас сьогодні. Я попрошу пробрифінгувати мене про ваші виступи, які прозвучать після мого вступного слова, і ще раз прошу вибачення, що залишаю вас так рано, але ж я також маю керівників і повинен виконувати їхні вказівки. Бажаю плідної дискусії та сподіваюся на співпрацю з вами під час Головування України. Дякую (URL: <https://mfa.gov.ua/news/dmitro-kuleba-oficijno-vidkriv-golovuvannya-ukrayini-u-forumi-bezpekovogo-spivrobotnictva-obsye> (дата звернення: 02.05.2020).

Текст 3

Дональд Туск «Немає Європи без України» (19.02.2019)

Дорогі українські друзі!

Я прибув до вас у п'яту річницю драматичних подій на Майдані, у річницю Революції гідності, щоби подякувати всім українцям та їхнім обранцям, які зібралися тут, незалежно від партійних розбіжностей, відмінностей інтересів та ідеологічних суперечок.

Я приїхав як президент Європейської ради, але також як поляк, ваш найближчий сусід та сердечний і доброзичливий друг.

Насамперед хочу подякувати вам за стійкість. Ви встояли в найважчій мить вашої історії. Ви встояли й будете залишатися гордими та незламними всупереч геополітиці, усупереч злим намірам агресивного сусіда та всупереч байдужості та лицемірству багатьох впливових гравців світової політичної сцени.

Ви встояли, хоча ваші партнери не завжди допомагають вам так, як належить: знаю це добре. Знаю це, як, напевно, мало хто інший.

З особистого досвіду й досвіду польського народу добре знаю, що почуття самотності в час небезпеки буває гіршим, ніж наступ ворога. Досі чую слова з вірша Галини Крук, написані в ті драматичні лютневі дні.

Але багато з нас почули ваш крик, вслухалися в це воання й зрозуміли.

Навіть якщо в декого це забрало багато часу.

І тому сьогодні тут, у Верховній Раді України, можу повторити перед вами не лише від свого імені, а від імені всього Європейського союзу: **Ми з вами!** І ми хочемо вам і надалі допомагати.

Саме тут хочу підтвердити перші слова Угоди про асоціацію:

Європейський Союз визнає європейські прагнення України й вітає її європейський вибір.

Хочу повторити, що Європа ніколи не визнає російську анексію Криму й не відмовиться від санкцій, аж поки Росія не виконає свої зобов'язання.

Також Євросоюз не змириться з жодним актом насильства в Азовському морі. Зроблю все, аби ЄС залишався в цьому єдиним.

По-друге, хочу подякувати вам за вашу мужність. Хлопці з Небесної Сотні увійшли в пантеон не тільки українських, а і європейських героїв. Усім матерям полеглих присягаю: Європа завжди пам'ятатиме про ваших синів. Урок відваги, який видали усьому світові в лютому п'ять років тому, змінив нас усіх. Україна показала, що варто бути сміливим і сповненим гідності, що добро може подолати зло, що героїзм може бути чимось більшим, ніж суто моральним закликком, що це може бути ключем до перемоги. Багатьом людям на світі, приниженим і поневоленим, ви дали найбільший дар – надію на те, що й для них, слабких сьогодні, настане день перемоги.

Вічним девізом мого рідного міста Гданська є слова «Nec temere, nec timide»: «Відвагою й розсудливістю».

Відтак, найдужче – а це по-третє – дякую вам за розсудливість і за те, що ваш романтизм був підкріплений доброю мірою прагматизму, що ваша боротьба за незалежність і цілісність України – це не тільки героїчний опір агресії, але й систематична реформа вашої держави, економічна відбудова та продумана, розсудлива та послідовна дипломатія.

Коли треба – герої. Коли треба – прагматики, які твердо тримаються ґрунту.

Так сьогодні бачить вас світ.

По-четверте, хочу подякувати вам за вашу європейськість.

Завжди пам'ятатиму прапори із золотими зірками на Хрещатику під час революції та «Оду радості» (*гімн Євросоюзу. – ЄП*), яка лунала по всій Україні.

Часто повторюю своїм колегам у Брюсселі: не вчіть їх бути Європою, учіться в них, що таке Європа.

Дозвольте повторити слова, із якими я колись звернувся до лідерів Європейського Союзу: «Тільки той, хто солідарний з Україною, має право називатися європейцем. Хто готовий продавати Україну – продає майбутнє Європи».

Невипадково часто ті політики, які ставлять під сумнів європейську інтеграцію, удаються до того, що ставлять під сумнів і цілісність України. Скажи, що думаєш про Україну, і я знатиму, що ти думаєш про Європу!

Коли ми, поляки, починали свій шлях до Європи, Папа Іоан Павло II сказав світові: «Немає справедливої Європи без незалежної Польщі». Тут і зараз хочу сказати, що немає справедливої Європи без незалежної України. Немає безпечної Європи без безпечної України.

А простіше кажучи, немає Європи без України (*Аплодисменти в цій частині були такими тривалими, що Туск попередив: це ще не кінець*).

Ще раз дякую за все.

Але як ваш друг маю привілей висловити кілька міркувань. Боронь Боже, не хочу вас повчати.

Знаю, що маєте досить мудрагелів, які думають, що краще за вас знають, як має виглядати Україна. Ніхто не має права повчати господарів, як облаштовувати власний дім. Поділяю це й не маю наміру втручатися в роботу, але, можливо, приймете мої поради, бо вони походять від самого серця. У мене їх п'ять.

По-перше: не завдайте один одному надмірної шкоди на найближчих виборах.

Ваша історія, як і історія мого народу, підтверджує, що внутрішні конфлікти в наших двох країнах є найбільшим подарунком для третьої сторони.

Також пам'ятайте, що ваші опоненти в Європі чекають на будь-який привід, аби зіпсувати нинішню солідарність між Брюсселем і Києвом, а різкий конфлікт між вами може виявитися саме таким приводом. Тож сперечайтесь в міру й лишайтесь єдині в справах, які мають найважливіше значення для України.

Друга порада: вдумливо оминіть спокуси радикального націоналізму й популізму, так, як ви це робили досі.

Якщо поступимося рецидивам шовінізму і в Європі, і в Україні, то ми неминуче потрапимо в конфлікти, а егоїзм і відстороненість зруйнують нашу політичну спільноту. Відповіддю на націоналізм є, як правило, інший націоналізм із наслідками, які легко передбачити. Основи об'єднаної Європи – це примирення замість реваншизму, солідарність замість егоїзму, історична правда замість пропаганди. Небезпечні спокуси радикального популізму народжуються з комплексів і слабкості, а українці мають всі права й підстави почуватися нині гордими й сильними. Україна надто велика, аби для почуття величі потребувати наркотику популізму.

Третя порада: не наслідуйте тих сусідів і європейських політиків, які хочуть усіх переконати, що демократія, заснована на свободі, правах людини, повазі до меншин, свободі думки і слова, – це пережиток минулого й застаріла модель держави, а зараз настає час авторитарної демократії.

В інтересах наших громадян і Європи в цілому маємо захищати фундаментальні цінності. Саме це за це померли герої Революції гідності.

Четверта порада: будуйте разом доброчесну державу.

Не буду тут читати лекцій про корупцію. Ви всі недавно показали, що готові боротися з нею. Лише прошу всіх повірити, що чесність і прозорість влади потрібні не тому, що це вимога Євросоюзу, а тому, що цього потребують ваші громадяни. Не припиняйте позитивних змін, навіть якщо вони болючі для когось.

П'ята й остання порада: повірте в молодь.

Кілька днів тому я приймав у Брюсселі групу студентів, серед яких були українці. Вони попросили сказати вам, що їхнє покоління вже готове взяти на себе співвідповідальність за майбутнє України. Власне, вони і є цим майбутнім. П'ять років тому молоді українці склали іспит, деякі сплатили найвищу ціну. Якщо вони вірять у себе й сьогодні, ви теж можете повірити в них.

Хай живе пам'ять про героїв вашої історії. Хай живе солідарна та об'єднана Європа. Хай живе незалежна й соборна Україна.

Слава Україні! (*Сесійна зала відповіла: «Героям слава!»*) (URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2019/02/19/7093023/> (дата звернення: 02.05.2020))

Текст 4

Сергій Жадан «Література покликана долати глухоту світу» (04.10.2019)

Я думаю, скільки разів за останні 25 років я був у цьому місті, у Луцьку, і думаю, мабуть, десятки разів. Час змінювався, країна змінювалася, і я змінювався теж, і не певен, що в кращий бік. Світ загалом має цю здатність – створювати нам ілюзію, що все змінюється навіть у такому сталому й малорухливому середовищі, як українська література. Урешті, як би мали змінюватися літератори, і головне – для чого?

Поети не мають звички підлаштовуватися під вимоги часу, поети, зазвичай, переконані, що це час має під них підлаштовуватися. Поети в більшості своїй загалом переконані, що час працює на них. Можливо, амбіційність і самовпевненість, визнаймо, мало чим виправдані, і далі роблять літературу привабливою в очах довірливих читачів. Поети, безперечно, блефують, говорячи про літературоцентричність і освіту. Проте, будьмо чесними, світ також блефує, уперто ігноруючи своїх поетів. Цей взаємний блеф називається літературним процесом.

Але звернімося до теми нашої розмови – Розмови з Іншим. За великим рахунком всі наші фестивалі, зустрічі, презентації – це відчайдушна й наполеглива спроба знову й знову озвучувати важливі й очевидні для нас речі,

спроба виговоритися, потреба мати голос і бажання бути почутим. Природне бажання для людини, яка намагається прийняти цей світ із його мовчанням і загальною глухотою.

Література ж і покликана долати цю глухоту світу. Хіба ні? Навіть якщо ні, у неї закладена ще й така функція. І гріх цією функцією не скористатися, доки час працює на нас. Ми ж усі потребуємо розмови, навіть якщо під розмовою ми маємо на увазі власні монологи. А переважно так і є. Нам дуже важливо користатись із можливостей мови, яких цілком достатньо, як нам видається, аби передати нашу радість і нашу печаль, нашу ранкову безнадію й пообідню поблажливість. Голос дає нам неймовірні переваги, тому природним є це просто бажання заговорити, розповісти з подальшою можливістю вислухати Іншого.

Інша річ, хто цей Інший. Наша пристрасть до значень іноді робить нас надзвичайно нечутливими. Хто такий цей Інший? Людина з іншим голосом? Людина з іншою мовою? Людина з іншим серцем? Ми живемо в часи великої підозри й недовіри, часи, коли початковим рухом є рух відмежування, обмеження. Ми вибудовуємо межі там, де присутність їхня не є настільки необхідною. Ми схильні бачити в Іншому передусім чужого. Ми схильні не довіряти Іншому. Ми сприймаємо позицію Іншого як образу. Говорити з тим, хто не з усім з тобою згоден, вважається ознакою слабкості. Загалом слабкістю вважається саме вміння вислухати. Натомість ознакою принциповості й безкомпромісності є саме оце наше дивовижне вміння закриватися у своєму мовчанні, не виходити поза межі власної мовленнєвої пустки, триматися своєї неготовності порозумітися, плекати її, цю неготовність. Що стоїть за цим впертим бажанням не заговорювати зі стороннім і не слухати Іншого? Наші страхи. Наша травмованість. Наша зосередженість на собі. Наша недовіра до можливостей мови. Натомість у цьому сенсі світ, напевне, мало змінився.

Для того, аби тебе почули, щонайменше варто почати говорити. Для того, щоб когось переконати, щонайменше слід вислухати Іншого. Розмова з Іншим

зовсім не передбачає втрати себе самого, свого голосу, свого слуху. Скоріше навпаки – готовність говорити й слухати мала б свідчити про віру в сказане тобою і про здатність самому аналізувати почуте. Розмова не мала б принижувати й напевне не мала б свідчити про нашу слабкість. Почути Іншого не значить погодитися з ним. Проте принципова незгода з кимось обов'язково мала б виходити з того, що ти зробив спробу й вислухав. У цьому сенсі, якщо чесно, поети мало чим різняться від решти пасажирів нашої внутрішньої української залізниці, які щоразу намагаються порозумітись, висловитись і почути одне одного. Ви всі так чи інакше є пасажирями. У нас можуть бути різні маршрути, проте кінцева в нас одна. І добре було б максимально ефективно використати час, відпущеним нам, на безкомпромісність і взаємопідтримку, доки цей час справді на нас працює (URL: <https://www.volynnews.com/news/all/literatura-poklykana-dolaty-hlukhotu-svitu-serhiy-zhadan-na-ii-fronteri/>) (дата звернення: 02.05.2020)

Навчальне видання

**Методичні настанови до практичних занять
із дисципліни «Риторика»**

Укладач: Романова Ірина

Для підготовки студентів-бакалаврів спеціальностей
035 Філологія, 034 Культурологія.

Підписано до друку 23.10.2019. Папір офсетний. Друк офсетний. Формат 60×90/16. Умов.
друк. арк. 5,2. Обл.-вид. арк. 3,9.

Наклад 100 прим.

Видавець і виготовлювач – Видавництво «Константа»,
Харківська область, м. Харків, вул. Космічна, 26
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК №376 від 22.01.2001